

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN TAVOITTEET JA NIIDEN TOTEUTUMINEN ASIAKASNÄKÖKULMASTA

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Sosionomi (AMK)

Kevät 2024

Joonas Suomalainen

Sosionomi AMK

Tekijä Joonas Suomalainen

Työn nimi Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet ja niiden toteutuminen
asiakasnäkökulmasta

Ohjaaja Taru Arnkil

Tiivistelmä

Vuosi 2024

Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu pitkään työttömänä olleille, joiden työ- tai toimintakyvyssä tai elämänhallinnassa on työllistymisen ja ensisijaisiin työllisyyspalveluihin osallistumisen estäviä kuntoutusta vaativia ongelmia. Palvelun toteutus perustuu työvoimaviranomaisen, sosiaalityön viranomaisen ja asiakkaan yhdessä laatimaan suunnitelmaan. Palvelun järjestämisvastuu siirtyi vuoden 2023 alussa kunnilta uusille hyvinvointialueille, mutta palvelua tuottavat hyvinvointialueelle lisäksi monet toisen ja kolmannen sektorin toimijat. Asiakaskunta on ongelmaprofiililtaan ja kuntoutuksellisilta tavoitteiltaan polarisoitunut, joten palvelun on vastattava monenlaisiin tarpeisiin. Toteutuksessa onkin paljon vaihtelua. Opinnäytetyön tavoitteena oli selventää kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta ja tuottaa tietoa siitä, miten hyvin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet asiakkaiden kokemuksen mukaan toteutuvat sekä siitä, mitkä käytännöt tai toteutusmuodot erityisesti tukevat tavoitteiden toteutumista.

Opinnäytetyössä avattiin kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta poliittishistoriallisesti, osana välityömarkkinoita sekä sosiaalipalveluna. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet palveluna on lueteltu laissa kuntouttavasta työtoiminnasta ja muussa sosiaalihuollon lainsäädännössä sekä täydennetty hyvinvointialueen palvelusopimuksissa. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumista ja tavoitteisiin liittyviä vaikutuksia arvioitiin asiakkaan palvelukokemuksen näkökulmasta valinta- ja asteikkokysymyksiä sekä avoimia vastauskenttiä sisältäneellä verkkokyselyllä Kanta-Hämeen hyvinvointialueella. Hyvinvointialue myönsi kyselylle tutkimusluvan, muttei ole tilannut opinnäytetyötä. Kyselytutkimuksen tarkoituksena oli tukea kuntouttavan työtoiminnan palveluhankinnan kriteerien määrittelyä ja palveluntuottajien palvelukonaisuuksien kehittämistä sekä lisätä erityisesti palvelun asiakkaiden tietoutta kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista ja asiakkaan oikeuksista. Vastaajia oli yhteensä 51, joten määrällisen tutkimuksen näkökulmasta tulokset ovat suuntaa antavia.

Tulosten perusteella parhaiten ovat toteutuneet sosiaalisen ja psyykkisen toimintakyvyn sekä elämänhallinnan edistämisen tavoitteet. Erityisen hyödyllisenä on koettu ryhmätoiminta ja palveluun kuuluvat sosiaaliset tilanteet, mutta palvelussa on monen osalta painottunut työtehtävien suorittaminen. Asiakasosallisuus oli vastaajien osalta toteutunut hyvin, ja he olivat kokeneet palvelun mielekkääksi. Työllistymisen ja koulutukseen tai ensisijaisiin työllisyyspalveluihin pääsemisen kannalta hyödyt jäivät epäselviksi. Tulokset vastaavat aiempaa kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuustutkimusta. Palvelun kehittämiseksi ehdotetaan panostamista ryhmätoimintaan, palvelutarpeen arviointiin, sosiaalisen osallisuuden tukemiseen sekä omaehtoisuuden ja mielekkyyden ylläpitämiseen palvelussa.

Avainsanat kuntouttava työtoiminta, sosiaalipalvelut, työvoimapalvelut, toimintakyky, työkyky, aktivointipolitiikka, asiakaskysely

Sivut 51 sivua ja liitteitä 18 sivua

Rehabilitative work activity is a mandatory social service provided to long-term unemployed individuals who face issues in their work ability, functional capacity or life management that hinder their possibilities to work and participate in primary employment services. As of 2023, the legal responsibility for organizing the service has shifted from municipalities to the new wellbeing services counties. This responsibility does not include producing the service, and the wellbeing services counties often acquire the service from other organizations in the public and voluntary sectors. There is significant variation in the practical implementation of rehabilitative work activity, and the clientele is polarized in terms of rehabilitative needs. This thesis aims to clarify the purpose of rehabilitative work activity and produce information from the clients' perspective regarding the realization of the service's goals and the practices that best support them.

The thesis describes the purpose and goals of rehabilitative work activity from politico-historical and legislative viewpoints, as a social service, and as part of the intermediary labor market. The practical goals of the service are enumerated in the Act on Rehabilitative Work and other social work legislation. Wellbeing services counties also define their own quality criteria for service providers, specifying and complementing the goals outlined in legislation. The clients' views on the realization of the goals were evaluated with a survey conducted in the Kanta-Häme wellbeing services county, which granted a research permission but did not commission the thesis. Due to the small number of respondents ($n = 51$), the results cannot be widely generalized but provide indicative insight.

The main benefits were improvements in social skills, mental health, and life management. Group activities and the everyday social situations related to the service were seen as particularly useful, but in practice the emphasis has been on performing work activity tasks. The respondents felt included in the service process and found rehabilitative work activity meaningful. The benefits in terms of employment and access to education or primary employment services have been minimal or unclear. The results of the survey align with prior research on the effectiveness of the service. It is suggested that in the development of the service the focus should be on group activities, needs assessment, and supporting the clients' social inclusion and sense of meaningfulness.

Keywords rehabilitative work activity, social services, employment services, functional capacity, work ability, activation policies, client survey

Pages 51 pages and appendices 18 pages

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön lähtökohdat.....	3
3	Kuntouttava työtoiminta.....	5
3.1	Kuntouttava työtoiminta sosiaalipalveluna.....	6
3.2	Kuntouttavan työtoiminnan rooli välityömarkkinoilla	8
3.3	Kuntouttava työtoiminta aktiivisen sosiaali- ja työvoimapolitiikan jatkuoissa.....	9
3.4	Kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöllinen tarkoitus	12
3.5	Kuntouttavan työtoiminnan ajantasaiset tavoitteet asiakasnäkökulmasta	14
3.5.1	Laissa asetetut tavoitteet.....	16
3.5.2	Kanta-Hämeen hyvinvointialueen sääntökirjassa asetetut tavoitteet	18
3.6	Aiempi tutkimus kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista	19
4	Asiakaskyselytutkimus kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista	22
4.1	Tutkimuksen tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	23
4.2	Tutkimusmenetelmät.....	24
4.2.1	Määrällinen ja laadullinen tutkimus	25
4.2.2	Kyselytutkimuksen suunnittelu, toteutus ja analysointi	27
4.3	Tutkimuksen eettisyys ja suhde kestävään kehitykseen.....	29
5	Asiakaskyselyn tulokset	31
5.1	Työllistyminen, koulutus ja ensisijaiset työllisyyspalvelut.....	32
5.2	Aktivointisuunnitelma ja kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen	33
5.3	Työ- ja toimintakyky	34
5.4	Elämän- ja arjenhallinta sekä osallisuus.....	35
5.5	Kuntouttavan työtoiminnan sisältö ja käytännöt.....	36
5.6	Tulosten yleistettävyyys ja rajoitukset	39
6	Johtopäätökset.....	41
7	Pohdinta.....	44
	Lähteet	47

Liitteet

- Liite 1. Webropol-kysely
- Liite 2. Kyselyn mukana toimitettu saate palveluntuottajille
- Liite 3. Tiedote vastaajille
- Liite 4. Aineistonhallintasuunnitelma

1 Johdanto

Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksesta ja käytännöistä esitetään julkisessa keskustelussa vaihtelevia ja keskenään ristiriitaisia näkemyksiä. Myös kokemukset palvelusta vaihtelevat ääripäästä toiseen. Sosiaalisessa mediassa jaetaan asiakasnäkökulmasta esimerkiksi arkirytmien ylläpitämiseen ja yhteisöllisyyteen liittyviä positiivisia kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta, mutta toisaalta monet suhtautuvat toimintaan epäluuloisesti ja ovat kokeneet sen omalta osaltaan turhaksi tai jopa haitalliseksi. Kuntouttava työtoiminta koetaan joskus jopa rangaistuksena työttömyydestä – joko omien huonojen kokemusten tai muiden kokemuksista muodostuneiden mielikuvien perusteella. Keskusteluissa rangaistuksellisuus liitetään usein kuntouttavan työtoiminnan velvoittavuuteen ja pelätään, että työttömyyden pitkittyessä joutuu osallistumaan toimintaan vastentahtoisesti.

Rangaistuksellisuuteen viittaavaa näkemystä kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksesta, tai ainakin sen tosiasiallisesta vaikutusmekanismista, on esittänyt myös esimerkiksi kokoomuksen kansanedustaja Juhana Vartiainen, jonka mukaan ”aktivointitoimet, kurssit, jne.” vaikuttavat nimenomaan ”pelotevaikutuksen kautta” ihmisten halutessa välttää kyseiset toimet (Vartiainen, 2018). Vartiaisen näkemystä Ilta-Sanomien artikkelissa kommentoidessaan erikoistutkija Simo Aho Tampereen yliopistosta on yhtä mieltä siitä, että pelote kuuluu työllistymistoimien vaikutuksiin, ja mainitsee mahdollisena perusteena kuntouttavan työtoiminnan järjestämiselle myös kansalaisen moraalisen osallistumisvelvollisuuden sosiaaliturvan vastineeksi (Kokko, 2018). Pelotetarkoitusta tai moraalista velvoitetta ei kuitenkaan ole luettavissa kuntouttavaa työtoimintaa määrittelevästä lainsäädännöstä eikä hyvinvointialueiden ohjeistuksista; auki kirjoitetut tavoitteet liittyvät asiakkaan työllistymismahdollisuuksien, työ- ja toimintakyvyn, arjen- ja elämänhallinnan sekä osallisuuden edistämiseen. Lisäksi kuntouttavaa työtoimintaa on sosiaalipalveluna toteutettava sosiaalihuoltolainsäädännön mukaisesti asiakkaan etua ajatellen.

Osallistumisvelvollisuus sen sijaan on selkeästi osa lainsäädäntöä, ja juuri sen vuoksi kuntouttavaa työtoimintaa on erityisen tärkeää toteuttaa asiakkaan tarpeiden ja etujen mukaisesti. Velvoittavuus kertoo toisaalta myös siitä, että kuntouttavalla työtoiminnalla on yksilön hyvinvointia tukevien tavoitteiden lisäksi laajempi työvoima-, ja aktivointipoliittinen viitekehys, jonka moraalisia juonteita ovat ensisijaisesti palkkatyön kautta toteutuva yhteiskunnallinen osallisuus ja työttömyyden yhdistäminen joutilaisuuteen. Aktivoinnin retoriikkaa voidaan myös kritisoida siitä, että toimenpiteiden työvoimapoliittiset tavoitteet usein puetaan sosiaalityön käsitteisiin kuten osallisuus ja syrjäytymisen torjuminen. Samoin

työttömän sosiaaliturvaoikeuksiin sidotut velvollisuudet esitetään usein oikeuksina työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. (Raunio, 2006, ss. 86–87; ks. myös Outinen, 2021)

Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta käsitellään opinnäytetyössä sekä asiakasnäkökulmasta että osana edellä mainittua laajempaa poliittista viitekehystä; sekä lakisääteisenä sosiaalipalveluna että osana työvoima-, sosiaali- ja aktivointipolitiikan historiaa. Opinnäytetyön tutkimuksellisenä näkökulmana kuitenkin on, että kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet ja niiden perustelut ovat ne, jotka laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), sen valmistelussa sekä kuntouttavan työtoiminnan järjestäjän eli hyvinvointialueen palvelukriteereissä on tosiasiallisesti esitetty, ja että onnistuneessa sosiaalipalvelussa näitä tavoitteita toteutetaan asiakkaan edun mukaisesti ja hänen näkemyksensä huomioiden. Palvelun lainsäädännössä määriteltyjen tavoitteiden toteutumista arvioidaan asiakasnäkökulmasta Kanta-Hämeen hyvinvointialueella toteutetulla kyselytutkimuksella. Tutkimuksen tarkoitus on tuottaa tietoa siitä, miten kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännölliset tavoitteet toteutuvat asiakkaiden palvelukokemuksessa, millaisia vaikutuksia kuntouttavan työtoiminnan eri toteutusmuodoilla ja käytännöllillä on tavoitteisiin nähden ja mitkä näistä tekijöistä tukevat tai estävät tavoitteiden toteutumista. Tämän tiedon on tarkoitus tukea kuntouttavan työtoiminnan asiakaslähtöistä kehittämistä. Kyselyn toivotaan myös lisäävän asiakkaiden tietoutta palvelusta, sen tavoitteista ja heidän oikeuksistaan.

Toisaalta lain positiiviset tavoitteet eivät tietenkään automaattisesti johda lain positiiviseen toimeenpanoon kaikkialla, ja julkisen keskustelun perusteella palvelukokemukset vaihtelevat suuresti. Opinnäytetyön aihevalinta pohjautui tähän tavoitteiden ja kokemusten väliseen ristiriitaan. Miksi kuntouttava työtoiminta, jonka tavoitteet on määritelty laissa ja jonka täten kuuluisi olla palveluna tuottajasta ja asiakkaan asuinalueesta riippumatta yhtä laadukasta ja edistää samoja tavoitteita, näyttäytyy eri asiakkaiden kokemuksissa ja käsityksissä niin vaihtelevana? Kuntouttavalla työtoiminnalla on koko historiansa ajan ollut ainakin osittain tätä ristiriitaista suhtautumista selittävä kaksoisrooli sekä palkkatyön kautta yhteiskunnan velvollisuuksiin yksilöä sitovana, velvoittavana aktivointitoimena että yksilön hyvinvointia, sosiaalista osallisuutta ja toimintakykyä tukevana sosiaalipalveluna. Aktivointiin ja kuntoutukseen liittyvät erilaiset tavoitteet tietysti vaikuttavat vastavuoroisesti toisiinsa, mutta palvelun toteutuksessa on tehtävä rajatun ajan ja henkilöstön takia päivittäin valintoja esimerkiksi yksilöohjatun työnhaun ja sosiaalista rohkeutta tukevan ryhmätoiminnan välillä. Näiden valintojen tueksi tarvitaan objektiivisesti todennettavien tekijöiden kuten työllistymisen ja muiden siirtymien seurannan lisäksi asiakkaiden yksilöllisiä näkemyksiä siitä, mikä kuntouttavassa työtoiminnassa tukee tavoitteiden toteutumista heidän etunsa mukaisesti.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat

Vastuu kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä siirtyi kunnilta hyvinvointialueille vuoden 2023 tammikuusta alkaen. Kuntouttavaa työtoimintaa voivat kuitenkin tuottaa hyvinvointialueelle, kuten aiemmin kunnalle, myös muut toisen ja kolmannen sektorin toimijat (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 13; Laki hyvinvointialueesta 611/2021 § 9–10). Vuonna 2019, ennen sosiaalipalvelujen siirtymistä hyvinvointialueiden alle, kuntouttavasta työtoiminnasta toteutettiin 60 prosenttia kunnan omana toimintana (Virtanen, 2020, s. 1). Kuntouttavan työtoiminnan ostaminen palveluntuottajilta on julkinen hankinta, johon sovelletaan hankintalakia eli lakia julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (1397/2016). Palvelujen hankinnassa käytettävien palvelusetelien käyttö taas perustuu lakiin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä (569/2009). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Työkykyohjelmassa kehittämispäällikkönä toimivan Anne Sahrion (2023) mukaan hyvinvointialueilla palvelutuotantoa kilpailutetaan ja hankitaan palveluseteleillä, mutta vajaa kolmannes hyvinvointialueista ilmoitti THL:n kyselytutkimuksessa, että palveluhankinnan osaaminen ei hyvinvointialueella ole riittävän laajaa. (Sahrion, 2023) Kuntouttavan työtoiminnan järjestäjä eli hyvinvointialue on vastuussa palvelun lainmukaisuudesta ja asiakkaan kanssa tehdyssä aktivointisuunnitelmassa tai monialaisessa työllistymissuunnitelmassa määritellystä toteutustavasta myös silloin kun se hankkii palvelun toiselta taholta. Laadunvalvonta ja hankittavan palvelukokonaisuuden kriteerien määrittely sopimusvaiheessa on täten tärkeää. (THL, n.d.-a; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 6)

Kuntouttavan työtoiminnan vuosittainen asiakasmäärä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2002 lähtien (Karjalainen & Karjalainen, 2011, s. 15; Virtanen, 2020, s. 1). Kasvavan asiakasmäärän lisäksi asiakaskunta on polarisoitunut. Kuntouttavassa työtoiminnassa on sekä työkuntoisia asiakkaita, joiden pääasiallinen tarve on työpaikan löytäminen, että hyvin huonokuntoisia asiakkaita, joiden kannalta palvelun painopiste on varsinkin alkuvaiheessa elämänhallinnan ylläpitämisessä. Kuntouttavan työtoiminnan selkeiden ja tarkkojen laatuksien lisäksi on siis tärkeää, että asiakkaan, hyvinvointialueen ja palveluntuottajan tavoitteet ovat yhtenevät ja että aktivointisuunnitelmassa on määritelty asiakkaan tarpeet huomioiden palvelun tavoitteet ja jatkopolut sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. (Hietala ym., 2014, ss. 7–8; ks. myös Sahrion, 2023) Kuntouttavan työtoiminnan toteutusmuotoja olivat vuonna 2013 teetetyn kuntakyselyn mukaan muun muassa työtoiminta, yksilövalmennus- ja ohjaus, työ- ja toimintakyvyn arviointi, työhönvalmentajan tuki ja ryhmätoiminta, joiden lisäksi kuntouttava työtoiminta sisälsi yhteisöllistä toimintaa, taloudenhoidon tukemista ja velkaneuvontaa, oppimisvaikeuksien kartoittamista ja työelämän pelisääntöjen opettelua

(Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain muuttamisesta HE 13/2020). Erilaisia tarpeita ja tavoitteita pyritään siis huomioimaan kuntouttavassa työtoiminnassa, mutta yksittäisillä palveluntuottajilla on harvoin henkilöstöä, tiloja tai aikaa toteuttaa palvelua, joka sisältäisi esimerkiksi kaikkia edellä mainittuja menetelmiä.

Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumista kartoitetaan opinnäytetyössä asiakaskyselytutkimuksella (liite 1) Kanta-Hämeen hyvinvointialueen järjestämän kuntouttavan työtoiminnan toimipisteissä, joten kuntouttavan työtoiminnan järjestämisen yksityiskohtaisia käytäntöjä ja järjestäjän määrittelemiä tavoitteita käsitellään nimenomaan kyseisen hyvinvointialueen osalta. Kyselyyn on ollut mahdollista osallistua sekä hyvinvointialueen että muiden palveluntuottajien toimipisteissä. Kanta-Hämeen hyvinvointialueen työllistymistä ja toimintakykyä edistävien palvelujen lähijohtaja Markku Ollinkankaan mukaan (henkilökohtainen tiedonanto, 3.10.2023) hyvinvointialue tuottaa kuntouttavaa työtoimintaa sen omissa pajoissa ja ryhmissä, ja oman tuotannon lisäksi palvelua hankitaan kolmannen sektorin toimijoilta. Hyvinvointialue määrittää kuntouttavan työtoiminnan ja muiden järjestämiensä palvelujen tuottamiskriteerit palveluntuottajien kanssa laadituissa sopimuksissa ja hyvinvointialueen palvelusetelisääntökirjassa. Opinnäytetyössä ei käsitellä yksittäisissä sopimuksissa määriteltyjä tavoitteita; hyvinvointialueen asettamien tavoitteiden osalta lähteenä on Kanta-Hämeen hyvinvointialueen palvelusetelisääntökirja. Sääntökirjassa jokaiselle palvelusetelijärjestelmän kautta hankittavalle sote-palvelulle on oma palvelukohtainen osansa. Kuntouttavan työtoiminnan osassa (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a) määritellään muun muassa palvelun tavoite ja sisältö, palveluntuottajaksi hakeutuminen, laatuvaatimukset, palvelun tarkoituksenmukaisuus ja seuranta.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueella kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään työtoimintana, yksilö- ja ryhmätoimintana sekä etätoimintana (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, s. 3). Palveluseteleitä Kanta-Hämeen hyvinvointialueen kuntouttavassa työtoiminnassa on yhteensä kolme: osallistava palveluseteli sekä lähi- tai etätoimintana toteutettava toimintakykyä edistävä palveluseteli. Palvelusetelien rahallinen arvo vaihtelee eri palvelujen kriteerien kuten esimerkiksi asiakkaalle tarjottavien työtehtävien tai ryhmien määrän perusteella. Palveluntuottajan on haettava hyvinvointialueelta eri palvelusetelikelpoisuksia erikseen. Palveluprosessit, toiminnalliset sisällöt ja suunnitelmat on kuvattava hakemuksen liitteessä, ja palveluja on tuotettava kuvauksen mukaisesti. Palveluntuottajat tekevät yhteistyötä hyvinvointialueen kanssa palvelun kehittämiseksi muun muassa yhteisissä toimijakokouksissa ja laajemmissa sidosryhmätapaamisissa, joissa

käsitellään muun muassa palvelutuotantoa, sen kehittämistä ja laadunvarmistusta. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, ss. 7–8, 15–18)

Opinnäytetyön asiakaskyselylle on myönnetty tutkimuslupa Kanta-Hämeen hyvinvointialueelta, mutta hyvinvointialue ei ole tilannut opinnäytetyötä. Tulosten on kuitenkin tarkoitus tukea hyvinvointialueen järjestämän kuntouttavan työtoiminnan asiakaslähtöistä kehittämistä, ja anonyymit tulokset toimitetaan tutkimusluvan mukaisesti hyvinvointialueelle tiedoksi. Opinnäytetyössä raportoidut tulokset ja opinnäytetyön tekijän johtopäätökset antavat myös palveluntuottajille mahdollisuuden kehittää palvelukokonaisuuttaan vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeisiin. Kyselyn on myös tarkoitus lisätä asiakkaiden tietoutta oikeuksistaan ja kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista sekä antaa heille mahdollisuus vaikuttaa kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseen niin, että heille tärkeät tavoitteet toteutuvat palvelussa paremmin. Tutkimusta kuvataan tarkemmin luvussa 4. Seuraavassa luvussa tarkastellaan kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta ja tavoitteita.

3 Kuntouttava työtoiminta

Kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöstä ja kehittämisestä vastaavan sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määritelmän mukaan kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu, jonka tavoitteena on ”ehkäistä työttömyyden aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia asiakkaan toimintakykyyn, vahvistaa asiakkaan elämän- ja arjenhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä [sekä] ehkäistä syrjäytymistä tarjoamalla mahdollisuutta työtoimintaan ja muihin palveluihin”. Kuntouttava työtoiminta on viimesijainen palvelu pitkään työttömänä olleille henkilöille, jotka eivät työ- ja toimintakykynsä rajoitteiden vuoksi voi osallistua palkkatyöhön eivätkä ensisijaisesti julkisiin työvoimapalveluihin kuten työkokeiluun tai palkkatuettuun työhön. Palvelun on oltava tavoitteellista ja kehittää asiakkaan edellytyksiä työllistyä, hakeutua koulutukseen tai osallistua ensisijaisesti työllisyyspalveluihin. (STM, n.d.-a)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001 § 2) määrittelee kuntouttavan työtoiminnan palveluksi, ”jonka tarkoituksena on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle ja jossa ei synny virkasuhdetta eikä työsuhdetta henkilön ja toimintaa järjestävän tai toteuttavan tahon välille”. Kuntouttavaan työtoimintaan pätee myös sosiaalihuoltolain (1301/2014 § 3) määritelmä sosiaalipalvelusta: kyseessä on palvelu, jolla ”sosiaalihuollon ammattihenkilöt ja muu asiakastyöhön osallistuva henkilöstö edistävät ja ylläpitävät yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointia, turvallisuutta

ja osallisuutta”. Välityömarkkinoiden palveluverkostossa kuntouttava työtoiminta sijaitsee sosiaali- ja työvoimapalvelujen leikkauspisteessä.

3.1 Kuntouttava työtoiminta sosiaalipalveluna

Aloite kuntouttavasta työtoiminnasta voi tulla asiakkaalta itseltään tai miltä tahansa asiakasta kohtaavalta sosiaali-, terveys- tai päihdepalvelujen taholta, mutta asiakas ohjautuu kuntouttavaan työtoimintaan työvoimaviranomaisen eli TE-toimiston tai kuntakokeilun, työllistymistä edistävän monialaisen yhteispalvelun (TYP) tai sosiaalityön kautta. Jos palveluntarpeen arvioinnin perusteella asiakas hyötyisi kuntouttavasta työtoiminnasta, palvelun aloittamisesta sovitaan asiakkaan, työvoimaviranomaisen ja sosiaalityön viranomaisen yhdessä laatimassa aktivointisuunnitelmassa tai monialaisessa työllistymissuunnitelmassa. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a)

Suunnitelmista säädetään laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001 § 5–12) ja laissa työllistymisen monialaisesta edistämisestä (381/2023 § 5–7). Niihin kirjataan kuntouttavan työtoiminnan osalta tavoite, toiminnan järjestämispaikka ja -tapa, palvelun päivittäinen ja viikoittainen kesto, kuntouttavan työtoiminnan jakson alkamisajankohta ja pituus, palvelussa henkilölle annettava tuki ja ohjaus, kuntouttavan työtoiminnan ohella tarjotut muut sosiaali-, terveys-, kuntoutus- ja koulutuspalvelut sekä vaikutusten arvioinnin ja jatkotoimenpiteistä päättämisen ajankohta. Kuntouttavan työtoiminnan jakso on pituudeltaan 3–24 kuukautta, ja palveluun osallistutaan 1–4 päivän aikana kalenteriviikossa vähintään neljän tunnin ajan päivittäin. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 9, 13b)

Kuntouttavan työtoiminnan kuntoutus- ja sosiaalipalvelutavoitteiden yhteydessä käytetään käsitteitä toimintakyky, työkyky, elämäntilanne, arjenhallinta, syrjäytyminen ja osallisuus, mutta niitä ei määritellä lainsäädännössä (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001; Sosiaalihuoltolaki 1031/2014; STM, n.d.-a). **Toimintakyky** jaetaan ICF-luokituksessa (*International Classification of Functioning, Disability and Health*) ihmisen biopsykososiaalisen mallin mukaisesti fyysiseen, psyykkiseen, kognitiiviseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Tässä mallissa ihminen käsitetään kokonaisuutena, johon kuuluu biologinen, psykologinen ja sosiaalinen ulottuvuus, mistä seuraten ihmisen toimintakykyyn vaikuttavat kehollisten tekijöiden lisäksi hänen ajatuksensa ja tunteensa sekä sosiaalinen ympäristönsä. Toimintakyvyllä tarkoitetaan THL:n mukaan henkilön edellytyksiä ”selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista – työstä, opiskelusta, vapaa-ajasta ja harrastuksista, itsestä ja toisista huolehtimista – siinä ympäristössä, jossa hän elää”. Toimintakyky on siis käsitteenä sidonnainen yksilön

elinympäristöön ja kuvaa yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutusta. (THL, n.d.-b) Koska toimintakyky määritellään suhteessa asiakkaan henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen ja tavoitteisiin, asiakkaan oma näkemys ja kokemus on toimintakyvyn edistämässä aina huomioitava.

Työkyvyllä viitataan suurelta osin samoihin asioihin kuin toimintakyvyllä – fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, voimavaroihin ja kykyyn hyödyntää niitä, päihteidenkäytön ja muun haitallisen toiminnan hallintaan, kykyyn luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita ja niin edelleen – mutta nimenomaan työnteon edellytysten näkökulmasta. Työterveyslaitoksen mukaan työkykyyn sisältyy lisäksi työhön tarvittava osaaminen, kyky oppia ja kehittyä työssä, asenteet ja arvot sekä työ- ja yksityiselämän yhteensovittaminen. (TTL, n.d.) Työkyvyn edistäminen voidaan kuntouttavan työtoiminnan yhteydessä tulkita kääntäen pysyvän työkyvyttömyyden ennaltaehkäisyksi tai sen syiden hoitamiseksi niin, että asiakkaan olisi mahdollista päästä tai palata työelämään.

Elämänhallinta on Liukon (2006, s. 81) mukaan nähty aina sosiaalityön tavoitteena ja 1990-luvulta alkaen myös osana kuntoutusta. Juhila (2006, s. 61) kuvaa elämänhallintaa moniselitteiseksi ja työllistymiseen lomittuneeksi käsitteeksi, jota on määritelty ulkoisten tekijöiden perusteella, yksilön sisäisestä näkökulmasta sekä sellaisten ihmisten ominaisuuksia erittelemällä, joilta koetaan puuttuvan elämänhallinnan kykyjä. J. P. Roos (1981/1985) kirjoitti ihmisten elämäntarinoiden kautta hahmottuneista ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan käsitteistä. Ulkoisessa elämänhallinnassa on kyse siitä, että ihminen on pystynyt ohjaamaan elämänsä kulkua suhteellisen hyvin ilman ulkopuolisten tekijöiden suurta vaikutusta: mitään odottamatonta ja elämänkulkuun suuresti vaikuttavaa ei ole tapahtunut tai ihmisen itsensä asettamat tavoitteet ja elämänkulku ovat päässeet toteutumaan. Sisäinen elämänhallinta taas on valmiutta sopeutua suuriinkin vastoinkäymisiin luovuttamatta. (Roos, 1981/1985, ss. 41–42) Tämä Roosin kuvaama sisäinen elämänhallinta vastaa pitkälti resilienssin käsitettä eli kykyä sopeutua vaikeisiin elämäntilanteisiin psyykkisesti, emotionaalisesti ja toiminnallisesti. Resilienssiin vaikuttavat muun muassa ihmisen ajattelu- ja toimintatavat, selviytymis- ja hallintakeinot sekä sosiaalisen tuen määrä ja laatu. (American Psychology Association, n.d.) Liukon (2006) mukaan ulkoinen elämänhallinta vaatii taloudellisia, sosiaalisia, psyykkisiä ja fyysisiä resursseja ja vaikuttaa vahvasti elämänhallinnan tunteeseen eli sisäiseen elämänhallintaan, mutta toisaalta ulkoisen elämänhallinnan mahdollisuudet saattavat ilman sisäistä elämänhallintaa mitätöityä. Kuntouttavassa sosiaalityössä elämänhallinnan tukeminen etenee resurssien ja toimintaedellytysten turvaamisesta voimaannuttavaan vuorovaikutukseen, toimintakyvyn vahvistamiseen ja lopulta toimintaan. (Liukko, 2006, ss. 81–84)

Elämänhallinnan puuttuminen taas on Juhilan (2006) mukaan sosiaalityön ohjelmissa ja projekteissa usein lähestulkoon synonyymi **syrjäytymiselle**. Syrjäytymisen käsitettä on määritelty muun muassa sosiaalisena osattomuutena, kasautuvana huono-osaisuutena ja prosessina, jossa henkilö jää normaaleina pidettyjen, yleisesti tavoiteltujen yhteiskunnallisten osallisuuksien ulkopuolelle. (Juhila, 2006, ss. 53–55) Syrjäytymisen vastakohtana voidaan nähdä osallisuus. Käsitteitä ei mainita laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), mutta sosiaalihuoltolaissa (1301/2014 § 1, 3, 11) syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen esitetään sosiaalipalvelujen tavoitteina, ja kuntouttavan työtoiminnan lainsäädäntöä on perusteltu syrjäytymisen torjumisella.

3.2 Kuntouttavan työtoiminnan rooli välityömarkkinoilla

Työttömyyden ja avoimien työmarkkinoiden välissä sijaitsevat niin sanotut välityömarkkinat, joiden tehtävänä on toimia matalan kynnyksen väylänä kohti palkkatyötä (Välityömarkkinatoimijoiden yhteistyöryhmä, 2019, s. 16). Välityömarkkinoilla tarjotaan työ- ja elinkeinoministeriön mukaan ”työskentelymahdollisuuksia” henkilöille, joilla on vaikeuksia sijoittua avoimille työmarkkinoille, sekä palveluja, jotka edistävät työhön sijoittumista ja siinä selviytymistä. Tällä viitataan työkokeiluun, palkkatuettuun työhön ja kuntouttavan työtoimintaan. Nämä välityömarkkinoilla tarjottavat työskentelymahdollisuudet eroavat olennaisesti avoimien työmarkkinoiden työmahdollisuuksista: välityömarkkinoilla tehtävä työ on olemassa vain julkisen sektorin taloudellisen tuen ansiosta, työmarkkinatoimenpiteisiin osallistuvalla kuuluu työpaikalla tarjota enemmän työhönohjausta ja tukea kuin palkkatyösuhteessa, ja aiemmin mainituista palveluista ainoastaan palkkatuetussa työssä muodostuu varsinainen työsuhde, jossa tekijä saa palkkaa. Kuntouttava työtoiminta on edellä mainituista palveluista selkeimmin eriytetty avoimista työmarkkinoista. Sitä ei saa tuottaa yksityinen yritys, lukuun ottamatta asiakkaan palvelussa tarvitsemaa tukea ja ohjausta. Itse työtoiminnan on siis lain mukaan tapahduttava ainoastaan toisella tai kolmannella sektorilla, mutta yksityiseltä yritykseltä on mahdollista hankkia kuntouttavaan työtoimintaan sisältyvää yksilöohjausta, työhönvalmennusta ja muuta ohjaus- tai tukipalvelua (STM, 2020, s. 2).

Välityömarkkinoihin kuuluvat olennaisesti myös muut kuntoutus- ja valmennuspalvelut, joilla pyritään ratkaisemaan pitkittyneen työttömyyden taustalla olevia ongelmia. Kuntoutuksen ja vajaakuntoisuuden käsitys on työvoima- ja sosiaalipolitiikassa laajentunut koskemaan sairausperäisyyden lisäksi sosiaalisesta syrjäytymisestä ja elämänhallinnan haasteista johtuvaa kuntoutumisen tarvetta. Kuntoutus on Suomessa integroitunut osaksi sosiaali-, terveys-, työvoima- ja koulutuspalveluja, ja sille on muodostunut erilaisia

palvelujärjestelmäkohtaisia säädöksiä. Perinteisesti kuntoutus on jaettu lääkinnälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen, joista ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus ovat sosiaalityön kentällä ensisijaiset kuntoutuksen muodot.

Kuntouttavaan työtoimintaan voi kuulua elementtejä molemmista, vaikka sosiaalinen kuntoutus on myös oma sosiaalihuoltolakiin perustuva palvelunsa.

(Välityömarkkinatoimijoiden yhteistyöryhmä, 2019, ss. 50–55; Liukko, 2006, ss. 18–20; Sosiaalihuoltolaki 1031/2014 § 17)

Välityömarkkinoiden tarvelähtöiset palvelut, joihin kuntouttava työtoiminta lukeutuu, voidaan jakaa työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) hallinnoimiin aktiivisen työvoimapolitiikan palveluihin ja sosiaali- ja terveysministeriön (STM) hallinnoimiin aktiivisen sosiaalipolitiikan palveluihin. Aktiivisen työvoimapolitiikan palvelujen tavoitteena on edistää avoimille työmarkkinoille pääsyä parantamalla työttömän ammattitaitoa, osaamista ja työmarkkina-asemaa. Aktiivisen sosiaalipolitiikan palvelujen tavoitteena taas on ylläpitää tai parantaa työttömän toimintakykyä ja arjenhallintaa, jotta siirtyminen työhön olisi mahdollista. (Välimaa ym., 2012, s. 6; Välityömarkkinatoimijoiden yhteistyöryhmä, 2019, ss. 50–55) Kuntouttava työtoiminta kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan ja on yksilökeskeisyydessään ja kuntoutuksellisuudessaan selvästi lähempänä sosiaali- kuin työvoimapolitiikkaa, mutta käytännössä sitä ei voida yksiselitteisesti sijoittaa välityömarkkinoiden palveluissa ainoastaan aktiivisen sosiaalipolitiikan tai kuntoutuspalvelujen kategoriaan. Se on myös nähtävissä osana sekä aktiivisen sosiaali- että työvoimapolitiikan poliittishistoriallista jatkumoa ja lisäksi näistä kahdesta erillään hahmotettavaa aktivointipolitiikkaa, joita käsitellään seuraavassa luvussa.

3.3 Kuntouttava työtoiminta aktiivisen sosiaali- ja työvoimapolitiikan jatkumoissa

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD suositteli jo vuonna 1964 aktiivista työvoimapolitiikkaa, ja 1980-luvulla aktiivisuus suuntautui erityisesti työvoiman tarjonnan lisäämiseen ja sosiaaliturvamenojen rajoittamiseen aktivoimalla etenkin pitkäaikaistyöttömiä. Pitkäaikaistyöttömyys ja sen aiheuttamat taloudelliset ja psykososiaaliset ongelmat tulivat keskeiseksi osaksi sosiaalityötä Suomessa 1990-luvun lamavuosina, ja vuosikymmenen puolivälistä alkaen työllistämisen ja aktivoinnin toimintamalleja käytiin kehittämään hankkeiden ja tutkimuksen avulla. Tarkoituksena on ollut tukea pitkäaikaistyöttömien työllistymistä ja elämänhallintaa. Poliittisesti taustalla on ollut myös huoli valtiontaloudesta ja työttömyysturvamenojen kasvamisesta. Suomessa yksilölliseen kilpailukykyyn pohjautuva

osallisuustulkinta alkoi vallata tilaa yhteiskunnallisessa ajattelussa 1980-luvulla, ja työllistymistä, työssä pysymistä ja työhön paluuta edistävä aktiivinen sosiaalipolitiikka voimistui 1990-luvulla laajemminkin Euroopassa. OECD suositteli Suomelle 1990-luvulla useita aktivointitoimia. (Outinen, 2021, ss. 150–152; Tuusa, 2005, s. 18) Laki työmarkkinatuesta (1542/1993) sitoutti työttömiä osallistumaan työharjoitteluun, johon työvoimaviranomainen heidät ohjasi. Palkattoman työskentelyn ja harjoittelun rooli osana työvoimapolitiikkaa on tämän jälkeen ollut suuri sekä avoimilla työmarkkinoilla että sosiaalisen työllistämisen yksiköissä. Ensimmäiset työllistymisen monipalvelukeskukset, joiden tavoitteena oli laajentaa työttömien ja muiden sosiaalisen työllistämisen asiakasryhmien mahdollisuuksia saada palveluja, perustettiin 1990-luvun loppupuolella. (Outinen, 2021, s. 154; Välimaa ym., 2012, s. 10)

Aktivointipolitiikka on erotettava aktiivisesta työvoima- ja sosiaalipolitiikasta, koska aktiivisuudella viitataan laajemmin julkisen vallan aktiiviseen rooliin, kun taas aktivoinnissa on kyse nimenomaan työttömän yksilön toiminnan ohjaamisesta velvoittavuuden ja sanktioiden avulla. Esimerkiksi aktiivisuus työvoimapolitiikassa tarkoittaa myös valtion tarjoamia yksilöä kannustavia etuja kuten lisäkoulutusta ja palkkatukea, ja aktiivisella työvoimapolitiikalla pyritään vaikuttamaan myös yhteiskunnan muihin toimijoihin kuin työttömiin yksilöihin. Yksilön näkökulmasta voidaan myös puhua mahdollistavasta ja rajoittavasta aktivoinnista, joita 1990-luvulta lähtien eri hallitukset ovat Suomessa painottaneet vaihtelevin tavoin. (Outinen, 2021, ss. 149–153, 176–177) Eurooppalaisen aktivointisuuntauksen taustalla on ollut vahvasti Iso-Britannian silloisen pääministerin Tony Blairin neuvonantajan, sosiologi Anthony Giddensin, ajatus sosiaalisesta investointivaltiosta (*social investment state*), johon kuului kansalaisten oikeuksien vahva kytkös velvollisuuksiin ja sosiaalipolitiikan painotuspisteen siirtäminen; sen sijaan, että järjestetään palveluja ”passiivisille” sosiaaliturvan saajille, sosiaalisen investoinnin sosiaalipolitiikassa investoitaisiin heidän edellytyksiinsä toimia tehokkaasti osana kansantaloutta. Vastaava ajattelu lisääntyi muutenkin Euroopan sosiaalidemokraattisissa puolueissa. (Outinen, 2021, s. 150; Midgley, 2018, s. 24) Aktivointipolitiikan pohjaoletuksena on ollut myös se, että etuuksien saajan ja asiakkaan rooli heikentää työttömän autonomiaa ja aiheuttaa joutilaisuutta (Raunio, 2006, s. 86).

Kun aktiivinen työvoimapolitiikka osoittautui riittämättömäksi pitkäaikaistyöttömyyden torjunnassa, aktiivinen sosiaalipolitiikka toi kunnalliseen sosiaalityöhön vahvoja työvoimapoliittisia juonteita. Kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännössä Kelan, työvoimaviranomaisen ja sosiaalihuollon velvoittavaa yhteistyötä lisättiin (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 5). Myös kuntoutuksen kentällä työttömät alettiin 1990-luvulla ja

2000-luvun alussa määritellä erityisen haastavaksi asiakasryhmäksi. Kannustimia ja sanktioita säädeltiin erilaisten tukijärjestelmien muutoksilla 1990- ja 2000-luvuilla sekä pitkäaikaistyöttömien että kuntien osalta. Esimerkiksi vuonna 1997 voimaan tullut toimeentulotukilaki (1412/1997) mahdollisti alkujaan toimeentulotuen alentamisen nykyisen 20 prosentin sijaan jopa 40 prosentilla, jos toimeentulotuen saaja kieltäytyy työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä. Vuoden 2006 työmarkkinauudistus taas sisälsi työmarkkina- ja toimeentulotuen rahoituksen muutoksia, jotka kannustivat kuntia tehokkaampaan työllisyysenhoitoon – tai ainakin nostamaan aktivointiastetta ohjaamalla pitkäaikaistyöttömiä aktivointitoimenpiteisiin (Riipinen ym., 2014, ss. 16, 26–28). Esimerkiksi Helsingin työllisyysohjelmassa 2004–2006 sosiaalihuollon odotettiin aiempaa enemmän aktivoivan asiakkaita työelämään ja ohjaavan heitä ensisijaisten työvoimapalvelujen piiriin, jotta toimeentulotuen tarve olisi mahdollisimman lyhytkestoinen. (Liukko, 2006, ss. 23–25) Vuonna 2001 lakiin tullut kuntouttava työtoiminta on yhtenä aktivointitoimena osa tätä 1990-luvulla korostuneen aktiivisen ja aktivoivan työvoima- ja sosiaalipolitiikan jatkumoa.

Kuntouttava työtoiminta voidaan myös nähdä osana pidempää sosiaalisen työllistämisen historiaa, johon on kuulunut 1800-luvulta alkaen erilaisia hätäapu- ja suojatöitä sekä työtoimintaa. Työ itsessään on Suomessa historiallisesti käsitetty luonteeltaan kuntouttavana, ja kuntouttavaan työtoimintaan kuuluva toiminnallisuus on ollut mukana koko sosiaalisen työllistämisen historian ajan. Työ on myös historiallisesti käsitetty sosiaalisena oikeutena. (Välimaa ym., 2012, ss. 8–9) Valtion tehtävänä nähtiin hyvinvointivaltiota rakennettaessa varmistaa tämän oikeuden toteutuminen tarvittaessa järjestämällä työttömille töitä, joista myös maksettiin palkkaa (Outinen, 2021, ss. 154–155). Toisaalta tähän sosiaalisen työllistämisen ja työtoiminnan pidempään historiaankin on liittynyt itse työn lisäksi muita hoidollisia, kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia ulottuvuuksia. Hoidollisuudella on kuitenkin myös eristetty kuntoutusta tarvitsevia tai jopa mielikuvien perusteella normaaliuden käsityksestä poikkeavia työttömiä muusta kansalaisyhteiskunnasta esimerkiksi laitoksissa tapahtuvaan työtoimintaan. Mäntynevan (2020) mukaan kuntouttavaan työtoimintaan johtaneessa poliittisessa historiassa ovat jatkuvasti olleet läsnä aktiivisen sosiaalipolitiikan näkökulma, jonka tavoitteissa korostuvat osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen sekä kuntoutuksellisuus, ja aktiivisen työvoimapolitiikan näkökulma, jonka tavoitteissa korostuvat työelämäosallisuus ja palkkatyön vaatimukset. Samoin tässä historiassa on havaittavissa se osallisuuden tukemiseen liittyvä ristiriita, että osallistamisen tavoitteesta huolimatta kansalaistoiminnasta ja muista yhteisöistä irrallaan toteutettuna työtoiminta voi myös vaikeuttaa marginaalissa elävien ihmisten integroitumista yhteiskuntaan. (Mäntyneva, 2020, ss. 33–34; Välimaa ym., 2012, ss. 8–9)

3.4 Kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöllinen tarkoitus

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta tuli voimaan 1.9.2001 (189/2001 § 31). Lain määräysten toimeenpanosta ja niiden toteutumisen seuraamisesta oli vastuussa sosiaali- ja terveysministeriön sekä työministeriön asettama kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmä, jossa oli edustettuna valtion hallinto, palkansaajien keskusjärjestöt, Suomen Kuntaliitto, Kunnallinen työmarkkinalaitos sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöt. Ohjausryhmän mukaan lain tarkoituksena oli parantaa pitkäaikaistyöttömien työllistymismahdollisuuksia ja luoda lainsäädännölliset perusteet työvoimaviranomaisten ja kuntien väliselle yhteistyölle pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen torjunnassa. Lain ensimmäisessä pykälässä kuvattu lain tarkoitus on pysynyt muodollisia muutoksia lukuun ottamatta samana. Siinä tarkoitus esitetään puhtaasti työllistymisen edistämisen näkökulmasta: laissa säädetään sellaisista toimenpiteistä, joilla edistetään pitkäaikaistyöttömän, työmarkkina- tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla tai osallistua koulutukseen ja muuhun työllistymistä edistävään toimenpiteeseen sekä toimenpiteisiin osallistuvan henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista. (Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmä, 2004, ss. 7–8; Lindqvist ym., 2001, ss. 4, 65) Ajantasaisessa laissa esitetyt palvelun tavoitteita, joihin opinnäytetyön kyselytutkimus pohjautuu, kuvataan alaluvussa 3.5.

Kunnat olivat vastuussa kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä vuoteen 2023 asti. Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmä laati ennen lain voimaantuloa kuntien ja työvoimatoimistojen avuksi Kuntouttavan työtoiminnan käsikirjan (Lindqvist ym., 2001). Käsikirjassa kuvataan sekä kuntouttavan työtoiminnan lain että itse palvelun alkuperäistä tarkoitusta, tavoitteita ja käytäntöohjeistuksia vuonna 2001 – tilanteessa, jossa kuntouttava työtoiminta oli vasta alkamassa eikä sen tosiasiallisista vaikutuksista tai käytännön toteutuksen realiteeteista vielä ollut empiiristä tietoa. Lain tarkoitusta käsittelevässä johdannossa laki kuntouttavasta työtoiminnasta liitetään osaksi laajempaa aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan kokonaisuutta, jolla estettäisiin tehokkaammin pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttamaa syrjäytymistä ja parannettaisiin pitkäaikaistyöttömien mahdollisuuksia palata työelämään (Lindqvist, ym. 2001, s. 13). Syrjäytyminen voidaan määritellä yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden heikkoudeksi, johon liittyy yksilön joutuminen yhteiskunnan keskeisten toiminnallisten areenoiden ulkopuolelle. Yksi näistä areenoista on työ, ja yhteiskunnallisen järjestelmän näkökulmasta näiden siteiden heikkous määrittyy ensisijaisesti työstä syrjäytymiseksi. Sosiaalityössä syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden edistäminen eivät kuitenkaan tarkoita ainoastaan valtavirran ulkopuolella toimivan yksilön integroimista olemassa oleviin yhteiskunnan järjestelmiin, vaan

osallisuudessa on huomioitava muutkin yksilölle ja hänen perheelleen tärkeät yhteisöt ja arkielämän toiminnalliset alueet. (Raunio, 2006, ss. 10–12) Sosiaalihuoltolaissa osallisuutta ei suoraan määritellä, mutta sitä käsitellään sosiaalihuollon osana yksilöiden ja perheiden hyvinvoinnin, tasavertaisuuden, sosiaalisen kanssakäymisen, ja yhteisöjen sosiaalisen eheyden kontekstissa (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014).

Kuntouttavan työtoiminnan lisäksi laissa säädettiin aktivointisuunnitelmasta, jonka tulee sisältää asiakkaan työllistymisen edistämisen kannalta olennaiset tiedot ja päätökset toimenpiteistä. Suunnitelmassa ollessaan kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on aina ollut asiakkaalle velvoittavaa. Aktivointisuunnitelman tavoitteeksi määritellään laissa pitkään työttömänä olleen henkilön työllistymisedellytysten ja elämänhallinnan parantaminen (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 2). Aktivointisuunnitelma on kuntouttavan työtoiminnan tavoin lainsäädännöllisesti sekä pitkäaikaistyöttömän henkilön aktivointitoimenpide, johon hänellä on velvollisuus osallistua, että sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu, johon hänellä on oikeus osallistua (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 10, Sosiaalihuoltolaki § 14). Suunnitelman laatiminen yhdessä asiakkaan kanssa on ollut alkujaan työvoimatoimiston ja kunnan vastuulla, mutta nykyisessä lainsäädännössä vastuu on työvoimaviranomaisella (voimaantulo 1.1.2025) ja hyvinvointialueella (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 5). Sosiaalityöntekijä on katsottu jo vuoden 2001 käsikirjassa luontevaksi kunnan edustajaksi aktivointisuunnitelman laatimisessa, vaikka laissa kuntaa edustavaa tahoa ei määritelty. (Lindqvist ym., 2001, ss. 18, 21)

Osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan oli alun perin velvoittavaa ainoastaan alle 25-vuotiaille. Velvoittavuutta perusteltiin vuoden 2001 kuntouttavan työtoiminnan käsikirjassa sillä, että tarkoituksena on katkaista nuoren työttömän työttömyys ja syrjäytyminen mahdollisimman varhain. Vuoden 2010 alusta lähtien velvoittavuutta ei tosin enää ole sidottu ikään, mutta velvoittavuutta on asiakkaan edun näkökulmasta mahdollista perustella asiakkaan iästä riippumatta syrjäytymiskiirteen katkaisulla tai syrjäytymisen ennaltaehkäisyllä. Velvoittavuus on osa työttömyysturvan ja toimeentulotuen vastikkeellisuutta, josta säädetään työttömyysturvalaissa (1290/2002) ja laissa toimeentulotuesta (1412/1997). (Karjalainen & Karjalainen, 2011, s. 10)

Työelämään aktivointia ja aktivoitumista pidetään yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa useimmiten tavoiteltavana asiana niin yhteiskunnan kuin työttömän henkilön itsensä kannalta. Rajoittavaa aktivointia voidaan kuitenkin myös kritisoida velvoittavuuteen liittyvästä kontrollista ja kurinpidosta työttömiä kohtaan. Työelämään aktivoivan työotteen ja

käytäntöjen korostuminen sosiaalityössä voi heikentää asiakkaan yhteiskunnallista osallisuutta tilanteissa, joissa asiakas ei kykene täyttämään työelämään liittyvän normaalisuuden vaatimuksia. Vahvasti työelämään aktivoiva sosiaalityö saattaa tällöin tuottaa yhteiskunnallista toiseutta seulomalla asiakkaista ne, jotka voidaan palauttaa yhteiskunnalliseen normaalisuuteen niistä, joita ei voida – vahvistaen ensimmäisen ryhmän yhteiskunnallista normaalisuutta, mutta syventäen samalla jälkimmäisen ryhmän syrjäytymistä. (Raunio, 2006, ss. 90–92) Jos velvoittavia aktivointitoimia toteutetaan asiakasta objektiivolla tavalla, väärään aikaan, asiakkaan näkemykset sivuuttaen tai muuten heikosti, ne voivat vahingoittaa asiakasta ja viedä häntä entistä kauemmas avusta, kun asiakkaan luottamus sosiaalipalveluihin tai hänen asioitaan hoitaviin työntekijöihin heikkenee (Liukko, 2006, ss. 58–59).

Asiakkaiden kategorisointi työelämän vaatimuksien näkökulmasta voi toisaalta tuoda sosiaalityössä selkeämmin esiin ne asiakkaat, joiden toimintakyky on heikoin ja jotka ovat työn lisäksi syrjäytyneet muistakin yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen toiminnan kentistä. Pitkäaikaisen työttömyyden taustalla on usein toimintakyvyllisiä ja terveydellisiä ongelmia, joihin asiakas ei ole saanut aiemmin apua. (Raunio, 2006, ss. 90–92) On kuitenkin havaittu, että joissain tapauksissa enemmän apua tarvitsevat ja ”toivottomiksi” työllistymisen kannalta leimatut asiakkaat ovat valikoituneet ulos niistä palveluista, jotka tehokkaimmin edistävät työllistymistä (Vähätalo, 1998, ss. 101–102). Velvoittavuus voi taas olla asiakkaan eduksi tilanteessa, jossa elämänhallinnan ja toimintakyvyn pitkäkestoiset ongelmat vaikuttavat ratkaisevasti asiakkaan tosiasiallisiin mahdollisuuksiin hakea apua tai tunnistaa sen tarvetta. Velvoittavuus on näissä tilanteissa kontrolloivasta ulottuvuudestaan huolimatta myös mahdollisuus asiakkaan hyvinvoinnin ja palkkatyötä laajemman yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen osallisuuden turvaamiseen sosiaalipalvelujen avulla. Liukon (2006, s. 58) mukaan asiakkaan velvoittaminen voi kapeutuneessa ja syrjäytyneessä elämäntilanteessa olla sosiaalityön näkökulmasta perusteltua, jos velvoittava toiminta aidosti edistää kuntoutumista ja työllistymistä eli on asiakkaan elämäntilanteeseen nähden mielekäästä.

3.5 Kuntouttavan työtoiminnan ajantasaiset tavoitteet asiakasnäkökulmasta

Kuntouttavan työtoiminnan järjestämistä ohjaavat tavoitteet on määritelty laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). Sosiaalipalveluna kuntouttavan työtoiminnan käytäntöjä ja asiakkaiden oikeuksia määrittävät lisäksi muun muassa sosiaalihuoltolaki (1031/2014) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). Palvelun

järjestäjänä hyvinvointialueen vastuulla on varmistaa, että myös muiden palveluntuottajien tuottama kuntouttava työtoiminta toteutuu ”lain mukaisesti ja aktivointisuunnitelmassa tai monialaisessa työllistymissuunnitelmassa määritetyllä tavalla” (189/2001 § 6).

Hyvinvointialue voi hankkia kuntouttavaa työtoimintaa palvelusetelijärjestelmän kautta tai tekemällä sopimuksen palveluntuottajan kanssa. Palvelutuotannon laatuksiteerit ja ehdot määritellään palveluntuottajan ja hyvinvointialueen välisessä sopimuksessa tai palvelusetelisääntökirjassa. Palveluseteli on hyvinvointialueen sosiaali- tai terveysalan ammattilaisen palvelutarpeen arvioon pohjautuva maksusitoumus, jonka hyvinvointialue myöntää asiakkaalle. Asiakas voi palvelusetelillä saada hänelle kuuluvan, hyvinvointialueen järjestämisvastuulla olevan sosiaali- tai terveyspalvelun yksityiseltä palveluntuottajalta. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-b) Hyvinvointialue päättää, mihin sosiaali- ja terveyspalveluihin se myöntää palveluseteleitä, ja palvelusetelien käytössä voi olla kuntakohtaisia eroja hyvinvointialueen sisällä (STM, n.d.-b). Työllistymistä ja toimintakykyä edistävien palvelujen lähijohtajan Markku Ollinkankaan mukaan (henkilökohtainen tiedonanto, 3.10.2023) Kanta-Hämeen hyvinvointialueella ainoastaan Hämeenlinnassa oli tiedonannon aikaan käytössä kuntouttavan työtoiminnan palveluseteli. Muissa kunnissa kuntouttavan työtoiminnan palvelutuotantoa määrittävät palveluntuottajien kanssa tehdyt sopimukset, jotka kuitenkin ovat sisällöltään samankaltaisia sääntökirjan kanssa. Voidakseen tuottaa kuntouttavaa työtoimintaa on palveluntuottajan toimittava hyvinvointialueen määrittelemien laatuksiteerien mukaisesti.

Palvelun tavoitteet määrittää siis järjestäjän näkökulmasta laki ja palveluntuottajan näkökulmasta lain lisäksi kuntouttavan työtoiminnan palvelusetelin sääntökirja tai sääntökirjan laatuksiteeristöä vastaavat sopimukset hyvinvointialueen kanssa. Opinnäytetyön tutkimuksessa kuntouttavaa työtoimintaa arvioidaan pääosin niiden tavoitteiden toteutumisen kannalta, joista määrätään laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001).

Sosiaalipalvelujen yleiset lainsäädännölliset laatuksiteerit luetaan kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiksi siinä määrin kuin ne näkyvät asiakkaan palvelukokemuksessa. Lisäksi tavoitteiksi luetaan Kanta-Hämeen hyvinvointialueen palvelusetelisääntökirjassa esitetyt tavoitteet niiltä osin kuin ne täydentävät lainsäädäntöä ja ovat asiakkaan arvioitavissa subjektiivisesti.

Seuraavissa kappaleissa luetellaan tiivistettynä molemmissa lähteissä esitetyt tavoitteet ja palvelun laatuksiteerit niiltä osin kuin ne näkyvät asiakkaan palvelukokemuksessa.

3.5.1 Laissa asetetut tavoitteet

Kuten on aiemmin mainittu, kuntouttavan työtoiminnan lain tarkoitus on pysynyt käytännössä samana vuodesta 2001: parantaa ”pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla sekä [edistää] hänen mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen ja työvoimaviranomaisen tarjoamaan julkiseen työvoimapalveluun.” Kuntouttavan työtoiminnan ja aktivointisuunnitelman määritelmässä tarkoituksena mainitaan lisäksi elämänhallinnan parantaminen. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 1–2) Asiakkaan näkökulmasta olennaista on siis se, että palvelun vaikutuksesta hänen olisi aiempaa todennäköisempää päästä joko suoraan palkkatyöhön, koulutukseen tai ensisijaisiin työllistymistä edistäviin palveluihin, ja että palvelu jollain tavalla parantaisi hänen elämänhallintaansa.

Kuntouttava työtoiminta on kirjattava osana asiakkaan palvelukokonaisuutta aktivointisuunnitelmaan, jonka työvoimaviranomainen ja hyvinvointialueen edustaja laativat yhteistyössä asiakkaan kanssa. Asiakkaalla on sekä velvollisuus että oikeus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen, eli hänen on oltava mukana suunnitelman laatimistilaisuudessa, mutta hänen näkemyksensä on myös otettava huomioon suunnitelman sisällössä ja kuntouttavan työtoiminnan tarpeellisuuden arvioinnissa. Kuntouttavan työtoiminnan sisällyttäminen aktivointisuunnitelmaan perustuu työvoimaviranomaisen, hyvinvointialueen edustajan, eli useimmiten sosiaalityöntekijän, sekä asiakkaan itsensä arvioon siitä, että asiakas ei kykene työ- tai toimintakykynsä rajoitusten vuoksi osallistumaan työhön tai ensisijaisiin työvoimapalveluihin. Asiakasta on myös ennen suunnitelman allekirjoittamista informoitava toimintaan osallistumisen perusteella maksettavista etuuksista ja korvauksista. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 5, § 8–11) Asiakkaan näkökulmasta olennaista on mahdollisuus osallistua omalla näkemyksellään palvelun aloittamisprosessiin sekä saada tieto hänelle kuuluvista etuuksista ja korvauksista.

Kuntouttavaa työtoimintaa on mahdollista toteuttaa sekä yksilö- että ryhmämuotoisena, ja siihen on sisällyttävä palveluja, jotka edistävät asiakkaan elämänhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä. Asiakkaan on saatava tarvitsemansa tuki ja ohjaus yksilö- tai ryhmämuotoisena palveluna. Työtoimintaympäristöä laissa ei tarkemmin määritellä, kunhan työtoimintapaikkana ei ole yksityinen yritys. Toiminta on sovitettava yhteen asiakkaan tarvitsemien muiden sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalvelujen, julkisten työvoimapalvelujen – jotka ovat ensisijaisia kuntouttavaan työtoimintaan nähden – sekä muiden palvelujen ja tukitoimien kanssa. Kuntouttavan työtoiminnan ohella asiakkaalle tarjottavat sosiaali-,

terveys-, kuntoutus- ja koulutuspalvelut tulee myös kirjata aktivointisuunnitelmaan. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 8–9, § 13–13b)

Asiakkaan työ- ja toimintakyvyn sekä osaamisen taso on otettava huomioon toteutuksessa, ja palvelu on sovittava näihin niin, että se on mielekästä ja riittävän vaativaa työmarkkinoille pääsemisen kannalta (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 13b). Koska aktivointisuunnitelmaan kuuluu sisällyttää asiakkaan koulutusta ja työuraa koskevat tiedot, arvio aiempien työvoimapalvelujen vaikuttavuudesta ja aiempien suunnitelmien toteutumisesta, kuntouttavan työtoiminnan tavoite ja kuvaus sekä muut asiakkaan palvelutarpeen arvioinnin perusteella hänelle tarjottavat palvelut (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 8–9), työ- ja toimintakyky sekä osaaminen voidaan arvioida aktivointisuunnitelman perusteella ja palvelun käytännön toteutus sovittaa näihin kuntouttavan työtoiminnan sopimusta tehdessä.

Koska kyseessä on sosiaalipalvelu, on kuntouttavaa työtoimintaa toteutettava sosiaalihuoltoa säätelevien lakien mukaisesti. Sosiaalihuoltolainsäädännössä on kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan palvelukokemuksen kannalta olennaisia määräyksiä, jotka voidaan siten lukea kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöllisiksi tavoitteiksi. Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on turvata palvelujen yhdenvertaisuus, riittävyys ja laatu sekä edistää asiakkaan hyvinvointia, sosiaalista turvallisuutta, osallisuutta, asiakaskeskeisyyttä ja asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun (Sosiaalihuoltolaki 1031/2014 § 1). Näiden tulisi siis toteutua myös kuntouttavassa työtoiminnassa. Asiakkaan etua arvioitaessa laki kehottaa kiinnittämään huomiota siihen, miten toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin; asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen; tarpeidenmukaisen, riittävän ja oikea-aikaisen tuen; asiakkaan osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet omissa asioissaan; kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen sekä yhteistoimintaan perustuvan, luottamuksellisen asiakassuhteen (Sosiaalihuoltolaki 1031/2014 § 4). Laissa sosiaalihuollon asemasta ja oikeuksista (812/2000) määrätään asiakkaan oikeudesta syrjimättömään ja laadukkaaseen sosiaalihuoltoon, jossa kunnioitetaan hänen yksityisyyttään, vakaumustaan, itsemääräämisoikeuttaan ja ihmisarvoaan sekä otetaan huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu, yksilölliset tarpeet, äidinkieli ja kulttuuritausta. Asiakkaalle on selvitettävä ymmärrettävällä tavalla hänen oikeutensa, velvollisuutensa, toimenpidevaihtoehdot ja niiden seuraukset sekä muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Asiakkaan on voitava osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000 § 4–5, 8)

3.5.2 Kanta-Hämeen hyvinvointialueen sääntökirjassa asetetut tavoitteet

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen palvelusetelissäntökirjassa on kuntouttavalle työtoiminnalle oma palvelukohtainen osionsa, jossa kuntouttavan työtoiminnan tavoitteita kuvataan pitkälti samoin kuin laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). Sääntökirjassa on kuitenkin joitain kuntouttavan työtoiminnan sisällön kannalta olennaisia lisäyksiä ja palveluntuottajaa sitovia laatukriteerejä. Sääntökirjan sisältöä kuvataan tässä kappaleessa siltä osin kuin se täydentää lakia ja on asiakkaan näkökulmasta olennaista ja asiakkaan arvioitavissa.

Sääntökirjan mukaan kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on parantaa henkilön osallisuutta, elämänhallintaa ja toimintakykyä, ”jotta hän voisi työllistyä, hakeutua koulutukseen tai osallistua TE-hallinnon työllistymistä edistäviin palveluihin”. Myös sääntökirjassa muita tavoitteita kehystäväksi päätavoitteeksi voidaan siis tulkita asiakkaan työllistymisen mahdollistaminen – tarvittaessa koulutuksen tai ensisijaisten työvoimapalvelujen kautta. Osallisuuden edistämistä ei määritellä laissa tavoitteeksi, joten tältä osin sääntökirja täydentää lain tavoitteita. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, s. 3) Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden tulee sääntökirjan mukaan olla selkeitä ja konkreettisia, ja niiden toteutumisen on oltava arvioitavissa. Palveluntuottajan tulee ottaa mahdollisista muutoksista yhteyttä asiakkaan hyvinvointialueen omatyöntekijään, jonka puolestaan tulee päivittää aktivointisuunnitelma vastaamaan uutta tilannetta. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, s. 6)

Toiminnan sovittamista osallistujan työ- ja toimintakykyyn sekä osaamiseen korostetaan myös sääntökirjassa. Ensisijaisena tarkoituksena tälle kuitenkin esitetään, että palvelu parhaalla mahdollisella tavalla edistäisi asiakkaan elämänhallintaa ja toimintakykyä siinä missä laki korosti työmarkkinoille pääsyä. Laissa mainittu toiminnan riittävä vaatimustaso ja mielekkyys työmarkkinoille pääsyn kannalta tosin mainitaan sääntökirjassakin. Kuntouttavan työtoiminnan räätälöintiä asiakkaiden tarpeiden mukaan tarkennetaan niin, että sen vaatavuus määräytyy asiakaskohtaisesti: työtoiminta voi sisältää esimerkiksi yhdelle asiakkaalle selkeitä ja vastuullisia työtehtäviä ja toiselle taas totuttautumista säännönmukaiseen päivärytmiin ja ohjattuun toimintaan. Palvelu tulee myös toteuttaa niin, että asiakas käyttää ensisijaisesti omia voimavarojaan ja kehittyä osallisuudeltaan, arkielämän taidoiltaan, toimintakyvyltään sekä työelämävalmiuksiltaan. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, ss. 3, 7)

Palveluntuottajan tulee nimetä asiakkaalle vastuutyöntekijä, joka on vastuussa kuntouttavan työtoiminnan toteutumisesta suunnitelman mukaisesti. Sekä asiakkaan että hyvinvointialueen

on oltava tietoisia siitä, kuka vastuutyöntekijä on. Kuntouttavassa työtoiminnassa tällainen vastuutyöntekijä on usein omaohjaaja. Palveluntuottajaa veloitetaan turvaamaan asiakkaan oikeus hyvään sosiaalihuoltoon sekä hyvään kohteluun siten kuten laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista määritetään. (Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme, n.d.-a, ss. 4, 7)

3.6 Aiempi tutkimus kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista

Kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuutta ja vaikutuksia on tutkittu työntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmasta sekä asiakkaiden työllistymistä ja muita jatkokoljuja seuraavien tilastojen avulla. Koska palvelu on osa laajempaa lainsäädännöllistä kokonaisuutta, sitä on usein tutkittu yhteydessä muihin työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin ja siihen kokonaisuuteen, jonka laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) muodostaa. Tutkimusten perusteella työllisyyden edistäminen toteutuu heikosti, eikä palvelusta työllistytä usein suoraan avoimille työmarkkinoille. Eniten hyötyä palvelusta on ollut sosiaalipoliittisena, ei työllisyyspoliittisena palveluna. Se on erityisesti tukenut asiakkaiden hyvinvointia, elämänhallintaa ja sosiaalista osallisuutta. Valtioneuvoston tutkimuksessa (Aho ym., 2018, s. 72) todetaankin, että vaikeasti työllistyville henkilöille tarjottavien työvoimapolitiittisten toimenpiteiden järjestämisen taustalla on jopa enemmän sosiaali- kuin työvoimapolitiittisia tavoitteita, mutta näiden palvelujen sosiaalisia vaikutuksia ja merkitystä syrjäytymisen ehkäisyssä ei kuitenkaan ole systemaattisesti tutkittu. Myös muissa tutkimuksissa on tuotu esiin tarve kuntouttavan työtoiminnan sosiaalipoliittisten vaikutusten tarkemmalle seurannalle (Valtiontalouden tarkastusvirasto, 2020, ss. 50–51)

Valtiontalouden tarkastusviraston selvityksessä (2020) viitataan norjalaisiin tutkimuksiin, joissa työllisyysvaikutusten osalta tehokkaimmiksi todettiin sellaiset toimenpiteet, jotka tarjoavat työttömyyden varhaisessa vaiheessa mahdollisimman paljon työkokemusta nimenomaan avoimilla työmarkkinoilla. Tehokkain työllistymistä edistävä toimenpide onkin sekä kansainvälisten että suomalaisten tutkimusten perusteella palkkatuettu työ yksityisellä sektorilla, kun taas kuntouttavan työtoiminnan kaltaisen, avoimilta työmarkkinoilta suojatun työskentelyn tai palkkatuetun työn julkisella tai kolmannella sektorilla on havaittu jopa haittaavan avoimille työmarkkinoille kiinnittymistä (Valtiontalouden tarkastusvirasto, 2020, ss. 47–48, 64). Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on usein pitkäaikaista ja toistuvaa, ja palveluun osallistuvat useimmiten ne, joiden työllistyminen on vaikeinta. Työllistymistä paremmin edistäviä palveluja käyttävät taas enemmän ne, joiden työllistymisedellytykset ovat jo parempia. Aho ym. (2018) tuovat esille sen työllistymisjatkopolkujen osalta olennaisen

seikan, että lopulta yritykset valitsevat ne henkilöt, jotka pääsevät oppisopimuskoulutukseen tai palkkatuettuun työhön. Täten näistä työllistymistä enemmän tukevista työvoimapalveluista pääsevät todennäköisimmin hyötymään juuri ne työttömät, joilla joka tapauksessa olisi paremmat mahdollisuudet työllistyä, vaikka palvelut olisivat vaikuttavia myös vähän koulutettujen, iäkkäiden tai pitkäaikaistyöttömien osalta. (Aho ym., 2018, ss. 25, 57, 72) Kuten aiemmin todettiin, samanlaista valikointia on havaittu myös siinä, mihin palveluihin asiakkaita ohjataan (Vähätalo, 1998, ss. 101–102). Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille nämä niin sanotusti paremmat työllisyyspalvelut eivät siis usein ole kuntouttavan työtoiminnan jatkopolkuna tosiasiallisesti mahdollisia, koska yritykset todennäköisimmin valitsevat muita hakijoita.

Ahon (2008) mukaan työvoimapolitiittisten toimenpiteiden heikko vaikuttavuus avoimille työmarkkinoille työllistymisen osalta ei ainakaan asiakkaiden näkökulmasta ole merkittävästi seurausta palvelujen heikosta laadusta vaan ensisijaisesti toimenpiteiden satunnaisesta ja epätarkoituksenmukaisesta kohdentamisesta. Toimenpiteet ovat usein joko tarpeettomia, eli asiakas olisi työllistynyt ennen pitkää myös ilman palvelua – jossa tapauksessa ne saattavat jopa pidentää asiakkaan työttömyyttä työnhakuaktiivisuuden laskiessa toimenpiteeseen osallistumisen aikana – tai riittämättömiä, eli ne eivät kehitä asiakkaan yksilöllisiä työllistymisedellytyksiä vallitsevassa työmarkkinatilanteessa. Sama toimenpide voi myös olla yksilön osalta eri aikoina tarpeeton tai riittämätön, eli palvelut on ajoitettava tarkkaan. Ahon mukaan työllisyystoimenpiteiden heikko kohdentaminen on ollut erityisen todennäköistä silloin kun asiakasohjauksen taustalla on määrällisiä tavoitteita, eli jos asiakkaita on ohjattu toimenpiteisiin sen perusteella, että tietyn kohderyhmän osalta pyritään saamaan toimenpiteisiin etukäteen säädetty määrä osallistujia. (Aho, 2008, ss. 47–49)

Kuntouttavan työtoiminnan toimeenpanosta vastuussa ollut ohjausryhmä tiivistä muistiossaan (2004), millaisia vaikutuksia lailla kuntouttavasta työtoiminnasta oli ollut sen alkuvuosina 2001–2004. Muistiossa arvioitiin useamman näinä vuosina julkaistun tutkimusraportin pohjalta lain vaikuttavuutta kokonaisuutena, johon kuuluu kuntouttava työtoiminta, aktivointisuunnitelma, lailla lisätty yhteistyö työvoima- ja sosiaaliviranomaisen välillä sekä sanktiot ja velvoittavuus. Yleisesti lain katsottiin parantaneen viranomaisten välistä yhteistyötä ja antaneen asiakastyöhön uusia toimintamahdollisuuksia. Asiakkaat olivat kokeneet aktivointisuunnitelman teon tarpeelliseksi, ja sen nähtiin kannustaneen omatoimiseen työnhakuun ja tavoitteellisuuteen. Asiakkaan elämänlaadun nähtiin parantuvan nimenomaan aktivointisuunnitelman ja -toimenpiteen yhteisenä seurauksena. Työllistyminen aktivointitoimenpiteiden ansiosta oli kuitenkin epätodennäköistä: puolen vuoden seuranta-ajan jälkeen tutkimukseen vastanneista 50 prosenttia oli sijoittunut

”työelämään tai erilaisiin toimenpiteisiin”, mutta avoimille työmarkkinoille ainoastaan 8 prosenttia. Kuntouttava työtoiminta oli ensisijaisesti parantanut asiakkaiden elämänhallintaa, ja sitä kuvattiin ”arkikuntoutumisen” välineenä. Muistiossa korostettiin asiakkaiden erilaisia tarpeita ja sitä, että kuntouttava työtoiminta on vain yksi aktivointitoimenpiteistä ja suurelle osalle asiakkaista pääasiallinen tavoite on työ tai osallistuminen työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin ilman varsinaista kuntoutumisen tarvetta. (Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmä, 2004, s. 10)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksessa (2010) kartoitettiin kyselylomakkeilla ja haastatteluilla sekä työntekijöiden että asiakkaiden näkemyksiä kuntouttavasta työtoiminnasta, sen vaikutuksista ja palvelun jälkeisistä siirtymistä pääkaupunkiseudulla. Kuntouttava työtoiminta oli tutkimuksen perusteella ensisijaisesti asiakkaan hoidon ja kuntoutumisen apuväline ja lähempänä sosiaalipoliittista kuin työllisyyspoliittista palvelua. Se edisti ensisijaisesti asiakkaan hyvinvointia ja osallisuutta. Työllisyyspoliittisten siirtymien sijaan työtoimintajaksojen päätyttyä yleisempiä olivat sosiaalipoliittiset siirtymät, kuten terveydenhoito- ja kuntoutuspalvelut, uusi kuntouttavan työtoiminnan jakso tai palautuminen työttömäksi työnhakijaksi. Työtoimintajaksot olivat usein toistuvia, ja monet asiakkaat tarvitsivat jopa vuosia kestäväää kuntouttavaa työtoimintaa. Valtaosa asiakkaista oli kuitenkin kokenut kuntouttavan työtoiminnan kannaltaan hyväksi ratkaisuksi, ja asiakkaat olivat viihtyneet palvelussa hyvin. Asiakkaat olivat arvostaneet kuntouttavassa työtoiminnassa erityisesti sen vaikutusta päivärytmin vahvistumiseen, säännöllisyyttä, sosiaalista kanssakäymistä, työ[toiminta]paikan hyvää ilmapiiriä ja palveluun kuuluvaa mielekästä tekemistä. Erityisen hyvin siis toimi palvelun sosiaalisesti kuntouttava elementti, mutta asiakkaat eivät itse mieltäneet kuntouttavaa työtoimintaa ensisijaisesti kuntouttavana. Asiakkaat saattoivat kokea työtoiminnan työnä, mutta he eivät nähneet työtoimintaa väylänä työelämään. Työn saaminen koettiin vaikeaksi. Asiakkaiden yleinen kokemus työllistymisen suhteen oli, että sopivia työpaikkoja ei ollut työmarkkinoilla tarjolla; vaikka yleisimpänä toiveena oli päästä töihin, suurin osa asiakkaista ei uskonut työllistyvänsä. Tutkimuksen mukaan nopeat siirtymät työelämään kuntouttavasta työtoiminnasta olivatkin harvinaisia, vaikka periaatteessa palvelun myönteinen vaikutus asiakkaan hyvinvointiin edistäisikin heidän siirtymistään kohti työelämää. Asiakkaille soveltuvien jatkopolkujen vähäinen määrä esitettiin merkittäväksi rakenteelliseksi syyksi, minkä pohjalta tutkijat pohtivat, vaikuttavatko kuntouttavan työtoiminnan jatkopolkuihin enemmän työmarkkinoiden rakenteelliset tekijät, kuten palkkatuki- ja työelämävalmennuspaikkojen määrä, kuin asiakkaiden omat pyrkimykset. (Karjalainen & Karjalainen, 2010, ss. 67–69)

Helsingin kaupungin vuoden 2013 arviointikertomuksessa raportoitiin kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista muun muassa asiakashaastattelujen pohjalta ja ehdotettiin jatkotoimenpiteitä työllistymisen edistämiseksi. Kuntouttava työtoiminta oli vaikuttanut erityisesti asiakkaiden hyvinvointiin elämään tulleen säännöllisyyden ja mielekkään sisällön kautta. Työelämävalmiuksien osalta erityisesti osallistujien omatoimisuus oli kehittynyt työtoimintajakson aikana. Arviointikertomuksessa tarkastuslautakunta tulkitse palve l un tavoitteiden toteutuneen Helsingissä melko hyvin kaupungin lisättyä aktiivisesti kuntouttavaa työtoimintaa. Työllistymisen osalta tulokset eivät kuitenkaan olleet hyviä. Kuntouttavaa työtoimintaa kuvattiin luonteeltaan toimintakykyä ylläpitäväksi toiminnaksi, joka ehkäisee tätä myötä kustannusten kasvua. Toisaalta nähtiin tärkeänä selvittää ”vajaakuntoisten” asiakkaiden työkyvyttömyyseläkekelpoisuus. Suurimpana ongelmana työllistymisvaikutusten suhteen arviointikertomuksessa nähtiin jatkopolkujen puute, johon yhdeksi ratkaisuksi ehdotettiin työkokeilupai kkojen lisäämistä. Myös kuntouttavan työtoiminnan ja sen järjestämispaikkojen lisäämistä suositeltiin. (Helsingin kaupungin tarkastuslautakunta, 2014, ss. 68–69)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Työkykyohjelmassa kehittämispäällikkönä toimiva Anne Sahrion kuvaa blogikirjoituksessaan (2023) THL:n hyvinvointialuetutkimukseen pohjautuen kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden ajankohtaista tilannetta palvelun järjestämisvastuun siirryttyä hyvinvointialueille. Palvelua tulisi Sahrion mukaan räätälöidä asiakkaan tarpeiden mukaiseksi, koska asiakkaat ovat erilaisissa elämäntilanteissa ja heillä on erilaisia kuntoutuksellisia tarpeita, sekä kohdentaa henkilöille, joiden työ- ja toimintakyvyssä on julkisiin työvoimapalveluihin tai työhön osallistumista estäviä rajoitteita. Työllistymisen päätavoitteesta huolimatta kuntouttavan työtoiminnan toteutuksen tulisi vastata asiakkaiden tarpeita. Sahrion mukaan tämä ei aina toteudu, koska kuntouttavan työtoiminnan palveluohjaukseen voivat vaikuttaa hyvinvointialueilla taloudelliset perusteet. Sahrion tuo myös esiin hyvinvointialueiden haasteet kuntouttavan työtoiminnan tulosten, vaikutusten ja vaikuttavuuden seurannassa. Seurannan ja raportoinnin yhdenmukaistaminen on vielä kesken, eikä monella hyvinvointialueella ole vielä systemaattista tavoiteseurantaa. (Sahrion, 2023)

4 Asiakaskyselytutkimus kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista

Opinnäytetyön kyselytutkimuksessa arvioitiin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumista asiakkaiden eli palvelun käyttäjien näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin tieteellistä tutkimusta ohjaavien eettisten periaatteiden mukaisesti, tutkittavan ihmisryhmän

etu huomioiden ja mahdollisuuksien mukaan kestävää kehitystä tukien. Kyselytutkimukseen haettiin tutkimuslupa Kanta-Hämeen hyvinvointialueelta. Hyvinvointialue osallistui opinnäytetyöprosessiin sen suunnitelmavaiheessa sisällöllisillä ehdotuksilla sekä toteutusvaiheessa tiedon välittäjänä opinnäytetyön tekijän ja kuntouttavan työtoiminnan palveluntuottajien välillä. Palveluntuottajia ohjeistettiin hyvinvointialueen lähettämässä sähköpostissa ja siihen liitettyssä saatetekstissä (liite 2) jakamaan vähintään kaksi kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa olleille asiakkailleen toisena liitteenä olleen tiedotteen, joka sisälsi linkin verkkokyselyyn sekä tietoa kyselyn tarkoituksesta ja muista olennaisista seikoista. Seuraavissa luvuissa kuvataan tarkemmin tutkimuksen tarkoitusta, menetelmiä, kyselyn suunnittelua ja toteutusta, tulosten analysointia sekä tutkimuksen eettisyyttä ja suhdetta kestävään kehitykseen.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön kyselytutkimuksen tarkoituksena on tuottaa asiakasnäkökulmasta tietoa:

- kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumisesta
- kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin liittyvistä vaikutuksista
- palvelun käytännöistä, menetelmistä ja toteutusmuodoista, jotka tukevat tai estävät tavoitteiden toteutumista.

Kyselyn yhteydessä tavoitteilla viitataan alaluvussa 3.5 kuvattuihin lainsäädännöllisiin ja hyvinvointialueen täydentämiin tavoitteisiin, jotka määrittelevät kuntouttavaa työtoimintaa sosiaalipalveluna, jota toteutetaan asiakkaan edun ja näkemysten mukaisesti.

Kyselyn osalta tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Kuinka hyvin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet, kuten ne lainsäädännössä ja hyvinvointialueen palveluhankinnan laatukriteereissä määritellään, toteutuvat asiakkaiden näkökulmasta?
- Minkälaiset piirteet tai käytännöt kuntouttavassa työtoiminnassa tukevat tai estävät tavoitteiden toteutumista?
- Millaisia vaikutuksia kuntouttavalla työtoiminnalla on palvelun käyttäjien näkökulmasta?

Kyselyn tuloksilla on tarkoitus tukea asiakaslähtöistä kuntouttavan työtoiminnan palveluhankinnan laatukriteerien määrittelyä, palvelukokonaisuuksien suunnittelua sekä sosiaali- ja työvoimaviranomaisten palveluohjausta. Kyselyllä pyrittiin myös lisäämään asiakkaiden tietoa palvelusta, sen tavoitteista ja heidän oikeuksistaan sekä antaa heille mahdollisuus ilmaista näkemyksiään avoimesti ja näin vaikuttaa palvelun kehittämiseen. Kyselyssä avattiin tavoitteisiin liittyviä käsitteitä ja mahdollistettiin URL-linkeillä tutustuminen lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) ja Kanta-Hämeen kuntouttavan työtoiminnan palvelusetelisääntökirjaan. Tällainen tieto auttaa asiakasta pohtimaan, toteutuuko kuntouttava työtoiminta hänen osaltaan tavoitteiden mukaisesti, ja vaikuttamaan tarvittaessa saamansa palvelun laatuun.

4.2 Tutkimusmenetelmät

Asiakkaiden näkemyksiä edellä kuvailtujen kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumisesta ja kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista tutkittiin verkkokyselyllä, joka jaettiin Kanta-Hämeen hyvinvointialueen järjestämässä kuntouttavassa työtoiminnassa vähintään kaksi kuukautta olleille asiakkaille. Kyselytutkimuksessa yhdistyivät määrällinen ja laadullinen tutkimusote. Paavilaisen (2015) mukaan määrällisessä tutkimuksessa tarkoituksena on mitata tutkittavaa ilmiötä, ja määrällistä tietoa kerätään numeroiden muodossa esimerkiksi asenteita mittaavalla asteikolla kyselyssä. Laadullisessa tutkimuksessa tarkoituksena on kuvata, luokitella, ymmärtää ja tulkita tutkittavaa ilmiötä subjektiivisen kokemuksen kautta, ja laadullinen aineisto on sanallisessa muodossa. Määrällistä tietoa voidaan kerätä laajoiltakin joukoilta nopeasti ja käsitellä helposti tietokoneella. Laadullisen tiedon käsittely on sen sijaan hidasta ja vaatii tulkintaa, joten sitä kerätään useimmiten pieniltä joukoilta. (Paavilainen, 2015, ss. 16–17)

Määrällistä tietoa kyselylomakkeessa kerättiin pisteytys- ja monivalintakysymyksillä, joiden avulla mitattiin vastaajien arvioita kuntouttavan työtoiminnan eri tavoitteiden toteutumisesta ja kuntouttavan työtoiminnan eri toteutusmuotojen ja sisältötyyppien vaikutuksista. Kyselylomakkeen avoimilla kysymyksillä taas pyrittiin saamaan tarkempi kuva siitä, mikä palvelussa asiakkaiden yksilöllisen kokemuksen mukaan erityisesti edisti tavoitteita tai toisaalta esti niiden toteutumisen sekä siitä, miten kuntouttavaa työtoimintaa tulisi kehittää.

4.2.1 Määrällinen ja laadullinen tutkimus

Vilkan (2007) mukaan määrällisen ja laadullisen tutkimuksen raja on usein häilyvä ja ne ovat toisiaan täydentäviä lähestymistapoja. Laadullisella tutkimuksella voidaan pohjustaa saman aiheen määrällistä tutkimusta ja varmistaa mitattavien tekijöiden vastaavan tutkimuskysymyksiin. Määrällistä tutkimusta taas on mahdollista toteuttaa laadullisesta tutkimusaineistosta, mikäli aineiston otos on niin suuri, että määrällinen tutkimus aineiston pohjalta on tilastollisesti merkityksellistä. Haastatteluista tai kyselylomakkeen avoimista vastauksista on laadullisen analyysin lisäksi mahdollista saada määrälliseen tutkimukseen soveltuvaa materiaalia luokittelemalla, ryhmittelemällä ja järjestelemällä vastaukset niin, että puhe tai teksti voidaan jakaa toisensa pois sulkeviin luokkiin, joista muodostetaan muuttujia (Vilka, 2007, s. 32). Esimerkiksi avoimista vastauksista voidaan poimia tiettyjä sanoja ja laskea, kuinka monen vastaajan vastauksessa tiettyyn kysymykseen ne esiintyvät. Opinnäytetyön kyselytutkimuksessa on sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen piirteitä.

Määrällisen tutkimuksen aineisto kerätään niin, että se soveltuu numeeriseen mittaamiseen: aineistoa voidaan esittää taulukoissa ja muissa tilastollisesti käsiteltävissä muodoissa, ja siitä voidaan tilastollisen analyysin avulla tehdä päätelmiä. Määrällistä tietoa voidaan käsitellä matemaattisesti esimerkiksi laskemalla keskiarvoja, ja sitä voidaan esittää erilaisten kuvaajien avulla. Tutkimukseen osallistuvat henkilöt pyritään valitsemaan niin, että he voivat otoksena edustaa laajempaa perusjoukkoa (Hirsjärvi ym., 1997, s. 140; Paavilainen, 2015, ss. 16–17) eli sitä joukkoa, joka sisältää kaikki tutkimuksen kohteena olevat henkilöt. Edustava otos sisältää perusjoukkoon verrattuna samoja ominaisuuksia samassa suhteessa. Usein ihmisten näkemyksiä kartoittavan tutkimuksen kohteena olevat perusjoukot ovat suuria, eikä ole mahdollista tai käytännöllistä kutsua tutkimukseen mukaan koko suurta perusjoukkoa, esimerkiksi kaikkia suomalaisia tai kaikkia kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita, eivätkä kaikki perusjoukon edustajat osallistuisi tutkimukseen. Määrällisessä tutkimuksessa on kuitenkin tyypillistä laadullista tutkimusta suurempi otos. Mitä suurempi otos on, eli mitä lähempänä sen koko on perusjoukon kokoa, sitä todennäköisemmin se edustaa koko tutkittavan ihmisryhmän keskimääräistä mielipidettä, kokemusta tai asennetta. Tutkimusprosessin ja sen tulosten on oltava objektiivisia ja puolueettomia. Tutkijan ei kuulu vaikuttaa tutkimustuloksiin, eli tutkimusprosessin ja sen tulosten tulisi olla samat riippumatta siitä, kuka tutkimuksen tekee. Tätä edesauttaa tutkijan etäinen suhde vastaajiin ja mahdollisimman vähäinen vaikutus vastauksiin. (Vilka, 2007, ss. 13, 16–17, 52, 57, 177) Koska opinnäytetyön tekijän työnantaja oli tutkimuksen aikana kuntouttavan työtoiminnan palveluntuottaja Kanta-Hämeen hyvinvointialueella, kysely jaettiin myös tekijän työpaikalla,

jossa tekijä jakoi kyselyn asiakkaille ja vastasi muutamaan kyselylomakkeen muotoiluun ja sisältöön liittyneeseen kysymykseen. Muiden kuntouttavan työtoiminnan toimipisteiden osalta opinnäytetyön tekijä ei ollut tekemisissä asiakkaiden kanssa, koska kyselyn jakaminen oli hyvinvointialueen ja palveluntuottajien vastuulla.

Tutkimuksen tarkoitusta kuvaavia tyyppejä ovat: 1) kartoittava tutkimus, joka tarkoitus on löytää uusia näkökulmia ja johtaa uusiin hypoteeseihin, 2) kuvaileva tutkimus, jonka tarkoitus on dokumentoida ja esittää tarkkoja kuvauksia tutkittavasta ilmiöstä ja 3) ennustava tutkimus, jonka tarkoitus on kokeellisen tutkimuksen avulla luoda ennustuksia esimerkiksi ihmisen toiminnasta tai muun tutkittavan ilmiön vaikutuksista. Määrälliseen tutkimukseen kuuluvat hypoteesit eli perustellut väitteet, jotka sisältävät tutkimusongelmaa koskevan ennakoivan selityksen tai ratkaisun. Ennakoitavuus perustuu siihen taustaoletukseen, että eri tekijöillä ja tapahtumilla on syy–seuraussuhteita, ja näitä syy–seuraussuhteita määrittävät tietyt yleistettävät lainalaisuudet. Aiempiin tutkimuksiin, teorioihin ja malleihin pohjautuvan teoreettisen hypoteesin asettaminen on ominaista selittävässä tutkimuksessa, jossa etsitään todennäköisiä syy–seurausketjuja ja ilmiön eri tekijöiden vuorovaikutusmekanismeja. Hypoteesi voi perustua aiempaan tutkimukseen tai esimerkiksi tutkijan työkokemuksen pohjalta muodostuneeseen empiiriseen hypoteesiin. (Vilka, 2007, ss. 18, 23–24)

Opinnäytetyön tutkimusta voidaan pohjustaa seuraavalla opinnäytetyön tekijän työkokemukseen ja aiempaan vaikuttavuustutkimukseen perustuvalla hypoteesilla: kuntouttavan työtoiminnan erilaisilla käytännöillä ja muilla sisällöllisillä tekijöillä on vaikutusta siihen, missä määrin palvelun tavoitteita saavutetaan.

Laadullisessa tutkimuksessa ei haeta kaikkien yksilöiden toimintaa selittäviä tilastollisia riippuvuuksia vaan pyritään kuvaamaan niitä merkityksiä, joita ihmiset toiminnalleen antavat esimerkiksi uskomuksina, käsityksinä, arvoina ja ihanteina. Laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yleisten lainalaisuuksien lisäksi poikkeuksista ja tarkastellaan ihmisten välistä merkitysten maailmaa kohderyhmän omien kokemuskuvausten kautta.

Taustaoletuksena on, että ihmisten kuvaukset omista kokemuksistaan sisältävät sellaisia asioita, joita he pitävät merkityksellisinä. Laadullisessa tutkimuksessa haastattelu on yleinen ja jopa menetelmän synonyymiksi muodostunut tiedonkeruutapa, mutta laadullisen tutkimuksen aineistona voi olla mikä tahansa ihmisen tuottama materiaali, esimerkiksi esineet, mediatalenteet, päiväkirjat, kirjeet ja sanomalehdet. (Vilka, 2015, ss. 67, 118, 122)

Opinnäytetyön tutkimuksessa laadullisen tutkimuksen aineistona olivat kyselyn avoimet vastaukset kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kuvaukset ja näkemykset palvelun tavoitteiden toteutumisesta.

4.2.2 Kyselytutkimuksen suunnittelu, toteutus ja analysointi

Tutkimuksen aineistonhankinnan tavaksi valittiin sähköinen kysely Webropol-palvelussa. Kysely soveltuu hyvin laajojen ihmisjoukkojen kokemusten, asenteiden, ominaisuuksien ja käyttäytymisen mittaamiseen ja arviointiin myös silloin kun on kyse hyvinkin henkilökohtaisista asioista, sillä vastaaja lukee ja täyttää kyselyn itse (Vilkkä, 2007, s. 28), ja Webropol-verkkokysely on helppo toteuttaa täysin anonyyminä. Kyselyn toteuttamiseen haettiin tutkimuslupa Kanta-Hämeen hyvinvointialueelta, ja kohderyhmäksi rajautuivat Kanta-Hämeen hyvinvointialueen järjestämässä kuntouttavassa työtoiminnassa yli kaksi kuukautta olleet asiakkaat. Rajauksella pyrittiin varmistamaan, että kyselyyn osallistuisi asiakkaita, joiden palvelujaksolla olisi realistisesti kyetty vaikuttamaan tavoitteiden toteutumiseen. Kuntouttavan työtoiminnan jakso kestää vähintään kolme kuukautta (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta § 13 b), ja opinnäytetyön tekijän työkokemuksen perusteella on tavanomaista, että tavoitteiden toteutuminen ei ole arvioitavissa nopeasti palvelun alkuvaiheessa – erityisesti tilanteissa, joissa asiakas ei vielä ole ollut työelämässä tai hänellä on useita kuntoutustarpeita. Vastaajille jaettiin tiedote (liite 3), jonka sisältö oli myös kyselyn ensimmäisellä sivulla. Tiedotteessa vastaajille kerrottiin kyselyn tarkoituksesta, vastaajien valinnasta, vastausten käsittelystä ja käytöstä opinnäytetyössä, kyselyn anonymiteetistä, ja vastausten merkityksestä kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi. Tiedotteessa oli URL-linkki ja QR-koodi, joilla vastaaja pääsi valitsemanaan ajankohtana täyttämään kyselyn tietokoneella, tabletilla, älypuhelimella tai muulla vastaavalla laitteella. Kysely oli myös mahdollista tallentaa milloin tahansa ja palata siihen myöhemmin, minkä tarkoituksena oli vähentää riskiä, että vastaaja jättäisi pitkähkön kyselyn kesken.

Kyselytutkimuksessa tietoa kerätään vakioidusti, eli vastaajille esitetään samat kysymykset samassa järjestyksessä ja samalla tavalla (Vilkkä, 2007, s. 28). Kyselyn sähköinen muoto minimoi useita paperisiin kyselyihin liittyviä riskejä – esimerkiksi, että osa asiakkaista saisi kysymykset tulostettuna eri järjestyksessä, sivuja puuttuisi tai kyselylomake katoaisi. Lisäksi Webropol-kysely mahdollisti rajatusti kyselylomakkeen korjaamisen, mikäli kyselyssä ilmeni jokin ongelma sen jakamisvaiheessa, ja poisti tarpeen säilyttää tai lähettää täytettyjä lomakkeita takaisin opinnäytetyön tekijälle. Asteikkojen, monivalintakysymysten ja avoimien tekstikenttien avulla elektronisella kyselyllä oli mahdollista saada sekä määrällistä että laadullista tietoa nopeasti ja valmiiksi digitaalisessa, anonyymissä numero- tai tekstimuodossa ja myös valmiiksi taulukoituna. Tämä helpotti tulosten analysointia. Tietoisesti tehtiin kuitenkin yksi poikkeus vakioinnissa: asiakkaiden henkilökohtaista elämäntilannetta koskevien kysymysten vastausvaihtoehdot asetettiin näkymään jokaiselle vastaajalle sattumanvaraisessa järjestyksessä, mistä myös informoitiin vastaajia kysymyksen

lisätiedoissa. Sattumanvaraisilla vastausvaihtoehdoilla pyrittiin välttämään tilanne, jossa vastaaja kokisi kyselyn tekijän valitseman vastausvaihtoehtojen järjestyksen viestivän ennakkoasenteista kyselyn kohderyhmää kohtaan.

Kyselylomakkeen kysymykset perustuivat lainsäädännössä ja Kanta-Hämeen hyvinvointialueen kuntouttavan työtoiminnan palvelusetelisääntökirjassa esitettyihin palvelun tavoitteisiin ja muihin kriteereihin, jotka on kuvattu luvussa 3.5. Kysymykset pyrittiin rajaamaan niin, että huomio pysyisi nimenomaan näiden tavoitteiden toteutumisessa koko hyvinvointialueen järjestämässä kuntouttavassa työtoiminnassa. Tarkoituksena ei ollut arvioida yksittäisten palveluntuottajien toimintaa, palvelun vaikuttavuutta objektiivisesti tai asiakkaiden yleistä tyytyväisyyttä palveluun, vaikka jälkimmäinen on toki luettavissa kyselyn tuloksista ja liittyy olennaisesti tavoitteiden toteutumiseen.

Kyselyn sisältö ryhmiteltiin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin perustuen yhdeksälle sivulle aiheittain seuraavassa järjestyksessä:

- 1) kyselyn esittely
- 2) työllistyminen avoimille työmarkkinoille
- 3) koulutukseen tai ensisijaisiin työllisyyspalveluihin pääseminen
- 4) kuntouttavan työtoiminnan negatiiviset vaikutukset
- 5) aktivointisuunnitelma ja kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen
- 6) työ- ja toimintakyky, arjen- ja elämänhallinta ja osallisuus
- 7) yksilöllinen ohjaus ja tuki kuntouttavassa työtoiminnassa
- 8) kuntouttavan työtoiminnan vaativuus
- 9) kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin liittyvä avoin kommentointi.

Joitain kysymyksiä sijoiteltiin aihepiirinsä ulkopuolelle, jotta muodoltaan erilaiset kysymykset jakautuisivat tasapainoisemmin sivuille. Ryhmittelyn tarkoituksena oli auttaa vastaajia hahmottamaan kysymysten yhteys toisiinsa sekä helpottaa tulosten analysointia ja raportointia.

Kyselyssä oli monivalintakysymyksiä, joista osassa vastaaja pystyi valitsemaan useamman vaihtoehdon, avoimia kysymyksiä, sekamuotoisia kysymyksiä ja asteikkokysymyksiä. Monivalintakysymyksissä kaikki vastausvaihtoehdot määriteltiin ennalta, avoimissa kysymyksissä vastaaja on voinut kirjoittaa vapaasti oman näkemyksensä, sekamuotoisissa kysymyksissä oli sekä ennalta määriteltäviä vastausvaihtoehtoja että vähintään yksi avoin vastauskenttä ja asteikkokysymyksissä vastaaja arvioi jotain asiaa asteikolla 1–5 tai 0–10.

Asteikko selitettiin sanaparilla, esimerkiksi ”ei ollenkaan” ja ”erittäin paljon”. (Vilkkä, 2007, s. 62) Vastauksia analysoitiin Webropol-palvelun tuottaman tulosraportin avulla palveluun kirjauduttuna. Raportin tulokset järjestettiin analysointia varten kysymyskohtaisesti niin, että jokaisessa kysymyksessä eri vastausvaihtoehtojen valinneiden henkilöiden ja heidän valitsemiensa eri vastausten lukumäärät ja näiden prosentuaaliset osuudet sekä asteikkokysymysten arvioinnit ja keskiarvot. Tuloksia analysoitiin kysymys-, ei vastaajakohtaisesti, eli yksittäisten vastaajien vastauksia ei analysoitu yksilökohtaisina kokonaisuuksina. Vastauksia ei myöskään ristiintaulukoitu, eikä niiden välille haettu korrelaatioita. Analyysissa ei siis selvitetty, oliko tietynlaisilla vastauksilla jokin yhteys toisiinsa. (ks. esim. Vilkkä, 2006, ss. 118–120) Avoimia vastauksia kysymyksiin tuli niin vähän, että niitä ei ollut tarpeen tai mielekästä sisällöllisen analyysin avuksi tai määrällisen analyysin mahdollistamiseksi teemoitella tai muuten ryhmitellä, lukuun ottamatta sitä järjestystä, jossa avoimet vastaukset oli sijoitettu niihin liittyvien valinta- ja asteikkokysymysten yhteyteen, ja niitä teemoja, joita käytettiin tulosten raportointivaiheessa.

4.3 Tutkimuksen eettisyys ja suhde kestävään kehitykseen

Suomessa kaikkia tieteenaloja ohjaavien yleisten eettisten periaatteiden mukaan tutkijan on kunnioitettava tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta sekä perustuslain (1999/731, 6–23 §) mukaisia oikeuksia, joita ovat esimerkiksi oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapaus, uskonnonvapaus, sananvapaus, omaisuuden suoja ja oikeus yksityisyyteen. Lisäksi tutkijan on kunnioitettava aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä sekä luonnon monimuotoisuutta. Tutkimuksesta ei saa aiheutua ”tutkittavina oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja”. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019)

Opinnäytetyön tutkimukseen ei nämä periaatteet huomioiden liittynyt merkittäviä eettisiä ongelmia. Kysely oli vapaaehtoinen ja anonyymi, eikä se sisältänyt kysymyksiä, joissa vastaajaa pyydetään antamaan itsestään yksilöitävää tietoa. Vastaamisesta tai vastaamatta jättämisestä ei koitunut seuraamuksia. Kyselyn kysymykset kuitenkin koskettavat vastaajien henkilökohtaista elämäntilannetta, ja vastaaja olisi voinut avoimiin kysymyksiin vastatessaan antaa arkaluonteista tietoa itsestään tai muista tarkoituksellisesti tai epähuomiossa. Näissä tapauksissa vastauksista olisi poistettu yksilöitävissä oleva tieto. Vastaajia informoitiin asiasta ja kehoitettiin välttämään kaikkien sellaisten tietojen antamista, joita voisi yhdistää tiettyyn henkilöön tai työtoimintapaikkaan. Vastaajia kehoitettiin välttämään tällaisen tiedon antamista myös silloin, jos he lähettäisivät sähköpostitse opinnäytetyön tekijälle kysymyksiä

kyselystä. Tutkimusluvan myöntäneellä hyvinvointialueella tai palveluntuottajilla ei ollut mahdollisuutta yhdistää vastauksia yksittäisiin vastaajiin tai ylipäätään selvittää vastaajien henkilöllisyyttä. Ainoastaan opinnäytetyön tekijällä oli pääsy vastauksiin Webropol-palvelussa, eikä kysely tallentanut sellaista tietoa, jonka perusteella opinnäytetyön tekijä olisi voinut yhdistää vastaukset vastaajan henkilötietoihin. Tulosraportissa vastaukset esitetään kysymyskohtaisesti, eli yksittäisten vastaajien vastauksista ei muodosteta profiilia. Tässä muodossa tulokset toimitetaan hyvinvointialueen tiedoksi tutkimusluvan mukaisesti. Informoitiin vastaajia heille jaetussa tiedotteessa, joka sisälsi myös linkin kyselyyn, sekä itse verkkokyselyn ensimmäisellä sivulla. Aineistohallintasuunnitelmassa (liite 4) määriteltiin aineiston säilyttäminen tutkimuksen aikana ja sen jälkeen. Kyselyn tuloksille ei ole tiedossa jatkokäyttöä. Tutkimusluvan mukaisesti tulokset toimitetaan Kanta-Hämeen hyvinvointialueelle tiedoksi anonymisoituina, mutta tutkimusluvassa hyvinvointialueelle ei ole määritelty oikeuksia jatkokäyttöön.

Tutkimus kohdistui pitkäaikaistyöttömiin sosiaalipalvelun asiakkaisiin. Kyseessä on sosioekonomisesti heikossa asemassa oleva ihmisryhmä, jota kohtaan yhteiskunnassa on negatiivisia asenteita ja ennakkoluuloja. Erityisesti vastaajien määrän ollessa vähäinen tuloksissa olisi saattanut painottua sellaisia piirteitä tai näkemyksiä, jotka eivät edusta kuntouttavan työtoiminnan asiakaskuntaa kokonaisuudessaan. Yksittäisten vastaajien ilmaisemat näkemykset tai ilmaisutyöly voivat vaikuttaa negatiivisesti mielikuvaan tutkimuksen kohderyhmästä, mikä on otettava huomioon tulosten julkisessa raportoinnissa. Samoin on huomioitava, että tutkimustuloksien sanallisessa raportoinnissa ei aiheuteta haittaa tutkittavalle ihmisryhmälle epäkunnioittavalla, yksipuolisella, halventavalla tai muuten mahdollisesti negatiivisiin asenteiseen johtavalla ilmaisutyöllillä (Vilkka, 2006, s. 164). Asiakkaiden näkemyksiä esitetään tulosten raportoinnissa ainoastaan niiltä osin kuin ne liittyvät kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden toteutumiseen ja tavoitteisiin liittyviin vaikutuksiin, ja opinnäytetyöhön valittujen lainausten tai referointien valinnassa kiinnitettiin huomiota siihen, minkälainen yleiskuva kohderyhmästä niiden kautta mahdollisesti muodostuu.

Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa, nykyisten ja tulevien sukupolvien hyvinvointia turvaavaa yhteiskunnallista muutosta. Se jaetaan kolmeen pääkategoriaan: ekologinen, taloudellinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Kestävää kehitystä käsiteltiin ensimmäisen kerran YK:n Brundtlandin komissiossa 1987, minkä jälkeen kestävän kehityksen kokonaisuutta on tarkasteltu useiden eri lähestymistapojen kautta. (Ympäristöministeriö, 2023) Opinnäytetyön kannalta selkein tapa hahmottaa kestävä kehitys on pääomakäsitteiden kautta. Työllistymistä edistävänä

sosiaalipalveluna kuntouttavalla työtoiminnalla on oikein toteutettuna mahdollisuus kasvattaa Suomessa inhimillistä ja sosiaalista pääomaa eli muun muassa asiakkaiden osaamista, sosiaalisia verkostoja, luottamusta yhteiskuntaan ja laajemminkin Suomen legitimitettiin hyvinvointivaltiona. Toisaalta kahta jälkimmäistä heikentää se, jos heikossa sosioekonomisessa asemassa olevat kansalaiset kokevat heitä velvoittavat aktivointitoimenpiteet epäoikeudenmukaisina tai rangaistuksellisina, joten asiakkaiden kokemuksia on kuntouttavaan työtoimintaan liittyvän velvoittavuuden takia erityisen tärkeää huomioida. Pitkään työttömänä olleiden kansalaisten osaamisen ja hyvinvoinnin edistäminen parantaa heidän työllistymismahdollisuuksiaan ja täten yhteiskunnan mahdollisuutta kasvattaa fyysistä pääomaa, johon kuuluvat muun muassa tuotantokoneistot, infrastruktuuri ja rakennettu ympäristö (Ympäristöministeriö, 2023). Suomi kuuluu maailman ikääntyneimpiin maihin, ja Suomen vanhushuoltosuhte heikkenee muita Pohjoismaita nopeammin (Jalovaara ym., 2023, s. 2). Pitkäaikaistyöttömyys on taloudellisen kestävyuden kannalta erityisen ongelmallinen ilmiö tilanteessa, jossa työ- ja eläkeikäisten kansalaisten jakauma painottuu enenevässä määrin jälkimmäiseen ryhmään, joten aidosti työllistymistä tukevia palveluja tarvitaan.

Tutkimus tukee sosiaalisesti kestävästä kehityksestä myös tasavertaisuuden näkökulmasta antamalla vaikuttamismahdollisuuden kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille sekä lisäämällä heidän tietoisuuttaan omista oikeuksistaan. Opinnäytetyö kokonaisuutena tuo esiin kuntouttavaa työtoimintaa ja sen kehittämistä siitä näkökulmasta, että kuntouttavan työtoiminnan tulisi laissa esitettyjen tavoitteidensa ja sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaisesti tukea syrjäytettyjen, syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien asiakkaiden toimintakykyä, elämänhallintaa ja työllistymistä asiakkaan etu ja näkemykset huomioiden.

5 Asiakaskyselyn tulokset

Kyselyn tulokset esitetään tiivistettynä ja jaoteltuna viiteen kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin perustuvaan teemaan, joista jokaiselle on oma alalukunsa: 1) työllistyminen, koulutus ja ensisijaiset työllisyyspalvelut, 2) aktivointisuunnitelma ja kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen, 3) työ- ja toimintakyky, 4) elämän- ja arjenhallinta sekä osallisuus ja 5) kuntouttavan työtoiminnan sisältö. Nämä teemat perustuvat kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin, jotka kuvattiin luvussa 3.5.

Kysymyskohtainen vastaajien lukumäärä (n) on tulosten raportoinnissa oletusarvoisesti vastaajien kokonaismäärä eli 51, ja käytettäessä sanaa ”vastaajat” tarkoitetaan kaikkia 51

vastaajaa. Mikäli tarkasteltavaan kysymykseen on vastannut vähemmän kuin kaikki 51 vastaajaa, ilmoitetaan kyseiseen kysymykseen vastanneiden henkilöiden lukumäärä ennen tuloksia ja tulosten yhteydessä puhutaan ”vastaajien” sijaan kysymykseen vastanneista. Eri vastausvaihtoehtojen valintaa kuvaavat prosenttiluvut ovat prosentteja nimenomaan kyseiseen kysymykseen vastanneista. Prosentit on pyöristetty lähimpään kokolukuun. Lukijaa kehoitetaan huomioimaan prosenttien tulkinnessa, että useissa kysymyksissä vastaaja on voinut valita useamman vastausvaihtoehdon.

5.1 Työllistyminen, koulutus ja ensisijaiset työllisyyspalvelut

Asiakkaan tavoitteisiin saattaa kuulua työllistyminen suoraan kuntouttavan työtoiminnan jälkeen. Usein tavoitteena on kuitenkin ennen työllistymistä päästä koulutukseen tai ensisijaiseen työllisyyspalveluun, josta syystä nämä tavoitteet oli kyselyssä eritelty. Vastaajista $\approx 41\%$ ($n = 21$) koki, että kuntouttava työtoiminta on jollain tavalla parantanut heidän työllistymisedellytyksiään tai -mahdollisuuksiaan. Huomattavasti pienempi osuus $\approx 16\%$ ($n = 8$) vastasi kieltävästi, mutta toisaalta $\approx 35\%$ ($n = 18$) ei osannut arvioida asiaa, eli suurimmalle osalle vastaajista mahdollinen hyöty ei ainakaan ole ollut selkeä. Omin sanoin vastasi neljä henkilöä ($\approx 8\%$), joista yhdelle työllistyminen ei ollut ajankohtaista ja yksi arvioi, että kuntouttava työtoiminta olisi luultavasti nuoremmalla iällä ollut hänelle hyödyksi. Kaksi muuta tarkensivat kuntouttavan työtoiminnan hyötyjä työllistymisen osalta: kuntouttava työtoiminta oli parantanut valmiuksia kodin ulkopuoliseen toimintaan, kehittänyt tietoteknologiaosaamista ja tarjonnut sosiaalisia kontakteja. Palvelussa oli myös autettu työnhaussa ja ohjattu muihin palveluihin.

Vaikka alle puolet vastaajista oli ilmoittanut kuntouttavan työtoiminnan parantaneen heidän työllistymismahdollisuuksiaan, ainoastaan yksi vastaaja ei ollut kokenut kuntouttavalla työtoiminnalla olleen mitään positiivista vaikutusta yksittäisiin työllistymiseen liittyviin ongelmiin. Näistä yksittäisistä ongelmista, joihin palvelussa oli saatu apua, korostuivat:

- sosiaaliset vaikeudet, 52% ($n = 26$)
- psyykkinen terveys, 44% ($n = 22$)
- elämän- ja arjenhallinnan ongelmat, 42% ($n = 21$)
- oma halu tai motivaatio työllistyä, 38% ($n = 19$);
- syrjäytyminen yhteiskunnasta tai muista ihmisistä, 36% ($n = 18$)
- sekä vähäiset tulot tai varattomuus, 34% ($n = 17$).

Avoimissa vastauksissa työllistymisen apuna mainittiin työnhakuvalmennus. Erityisen paljon työllistymistä olivat kolmen vastaajan osalta tukeneet työtehtävät, mahdollisuus päivittää jo olemassa olevaa osaamista nykystandardien mukaiseksi sekä tietokonetaitojen oppiminen ja kertaaminen.

Vastaajista $\approx 67\%$ ($n = 34$) ilmoitti, että heidän tavoitteenaan on ollut päästä koulutukseen tai julkisiin työvoimapalveluihin. Kuntouttavan työtoiminnan hyötyä koulutukseen tai työvoimapalveluihin pääsemisen suhteen oli työllistymisen edistämisen tavoin hankala arvioida: kysymykseen vastanneista ($n = 41$) suurin osa, $\approx 54\%$ ($n = 22$), ei osannut sanoa, onko palvelu parantanut heidän mahdollisuuksiaan päästä koulutukseen tai julkiseen työvoimapalveluun. Toisaalta $\approx 44\%$ ($n = 18$) vastasi palvelun olleen tässä hyödyksi. Suurimmat hyödyt olivat monivalintakysymykseen vastanneiden ($n = 33$) mielestä:

- tieto sopivista koulutusvaihtoehdoista, $\approx 70\%$ ($n = 23$)
- tieto sopivista työkokeilupaikeista, $\approx 42\%$ ($n = 14$);
- tieto palkkatuesta tai sopivista palkkatuetuista työpaikoista, $\approx 30\%$ ($n = 10$)
- sekä apu koulutuksen tai palvelujen löytämiseen tai niihin hakemiseen, $\approx 27\%$ ($n = 9$).

5.2 Aktivointisuunnitelma ja kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen

Aktivointisuunnitelman laatimiseen ja kuntouttavan työtoiminnan aloittamiseen liittyy työntekijöiden virkavastuullisia taustatoimia, joiden arviointia kyselyssä ei nähty mielekkäänä, koska asiakkaan ei voida olettaa varmuudella tietävän tai muistavan, mitä on tehty ja millä tavalla. Asiakas ei esimerkiksi välttämättä muista suunnitelman laatimista, vaikka se olisi tehty, tai ole täysin tietoinen siitä, mihin asiakirjaan tai tilanteeseen mahdollisesti hyvinkin pitkässä asiakasprosessissa viitataan. Tulokset olisivat siis merkityksettömiä objektiivisten faktojen viitekehyksessä. Asiakas voi kuitenkin omalta osaltaan varmuudella kertoa, muistaako hän osallistuneensa aktivointisuunnitelman tekemiseen ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista tai osallistuneensa muuten kuntouttavan työtoiminnan suunnitteluun ja aloittamiseen. Jos suuri osa vastaajista ei muistaisi suunnitelman tekemistä, tulisi asiakkaiden informointiin ymmärrettävällä tavalla mahdollisesti panostaa palveluprosessissa enemmän.

Vastaajista $\approx 78\%$ ($n = 40$) muisti tehneensä oman työntekijänsä kanssa aktivointisuunnitelman tai monialaisen työllistymissuunnitelman; muut joko eivät muistaneet

tai eivät tiedneet, mikä aktivointisuunnitelma on. Lähes kaikki vastaajat, $\approx 90\%$ ($n = 46$), muistivat heille kerrottaneen kuntouttavaan työtoimintaan liittyvistä etuuksista ja korvauksista. 48 vastaajaa kertoi tuoneensa esiin omia näkemyksiään tai toiveitaan kuntouttavasta työtoiminnasta ennen sen aloittamista. Vastaajat olivat tuoneet esiin erityisesti:

- omia tavoitteitaan, $\approx 79\%$ ($n = 38$)
- toiveensa tietystä työtoimintapaikasta, $\approx 56\%$ ($n = 27$)
- kuntouttavaan työtoimintaan liittyviä erityistarpeitaan, $\approx 56\%$ ($n = 27$)
- sekä toiveitaan kuntouttavan työtoiminnan sisällöstä, $\approx 33\%$ ($n = 16$).

Vastaajat kokivat, että heidän toiveensa ja näkemyksensä oli otettu huomioon aktivointisuunnitelman laatimisessa. Kukaan ei vastannut kysymykseen kieltävästi, ja ainoastaan $\approx 10\%$ ($n = 5$) ei muistanut tai muusta syystä osannut vastata kyllä tai ei. Samalla vastausten jakaumalla vastaajille oli myös kerrottu ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista heille kuuluvista etuuksista ja korvauksista. Vastaajista $\approx 84\%$ ($n = 43$) tiesi, kuka hänen omaohjaajansa kuntouttavassa työtoiminnassa on.

Kysymykseen vastanneista 50 henkilöstä 94% ($n = 47$) oli itse halunnut kuntouttavaan työtoimintaan, ja 82% ($n = 41$) oli itse valinnut työtoimintapaikan. Vastaajat olivat käyneet tutustumassa eri paikkoihin, ja valintaan vaikuttaneista syistä mainittiin työtoimintapaikan sijainti, mahdollisuus huomioida elämäntilanne, työtoiminnan mielekkyys ja kiinnostava sisältö, hyvä ensivaikutelma, tuttujen ihmisten osallistuminen toimintaan samassa paikassa, tilojen siisteys ja ympäristön viihtyisyys.

5.3 Työ- ja toimintakyky

Kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta työ- ja toimintakykyyn yleisesti arvioitiin asteikolla 0–10, jossa 0 tarkoitti ”ei ollenkaan” ja 10 ”todella paljon”. Lisäksi oli erillinen ”En osaa arvioida tätä” -vaihtoehto. Vastaajista $\approx 10\%$ ($n = 5$) ei osannut arvioida vaikutusta, ja muiden osalta pisteiden keskiarvoksi tuli 6,6/10. Asteikon arvosanoista valittiin 2–10, ja yleisimmät arvosanat, $\approx 17\%$ ($n = 8$), olivat 6 ja 8.

Työ- ja toimintakyvyn kehittymistä arvioitiin myös yksittäisten osa-alueiden osalta, jotka olivat fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja kognitiivinen toimintakyky sekä pitkäjänteisyys ja tavoitteellisuus. Näiden osalta vaikutuksia arvioitiin asteikolla 1–5, ja vaihtoehtona oli lisäksi

erillinen valintalaatikko ”ei ole kehittynyt ollenkaan”. Vastaja ohjeistettiin jättämään vastaus tyhjäksi, mikäli hän ei osaa arvioida asiaa. Fyysinen toimintakyky oli kognitiivisen toimintakyvyn kanssa heikoiten arvosteltu osa-alue 2,5 pisteen keskiarvolla, ja $\approx 15\%$ ($n = 7$) vastanneista ($n = 50$) koki, että fyysistä toimintakykyä kuntouttava työtoiminta ei ollut kehittänyt ollenkaan. Toisaalta hyviäkin arvosanoja annettiin. Tässäkin arvioinnissa eniten oli kohentunut sosiaalinen toimintakyky (ka 3,2) ja psyykinen toimintakyky (ka 2,8). Aiheeseen tuli vain yksi avoin vastaus, jossa mainittiin kova tahto päästä takaisin työelämään. Mediaani kaikissa osa-alueissa oli 3, kuten myös moodi psyykkistä toimintakykyä lukuun ottamatta. Aihe ei siis herättänyt selkeitä positiivisia tai negatiivisia näkemyksiä. On tosin mahdollista, että erillisen ”en osaa arvioida” -vaihtoehdon puuttuminen on ohjeistuksesta huolimatta vaikuttanut niin, että epävarmat vastaajat ovat valinneet usein neutraalina koetun keskimmäisen arvosanan.

Kuntouttavalla työtoiminnalla oli ollut myös negatiivisia vaikutuksia työ- ja toimintakykyyn. Monivalintakysymykseen ”Onko kuntouttava työtoiminta jollain tavalla vaikeuttanut työllistymistäsi tai heikentänyt hyvinvointiasi? Miten?” vastasi kahdeksan henkilöä. Neljä vastaajaa koki kuntouttavan työtoiminnan heikentäneen heidän psyykkistä hyvinvointiaan eli aiheuttaneen esimerkiksi masentunutta mielialaa tai ahdistusta. Kaksi koki sen pahentaneen mielenterveydellisiä oireita tai aiheuttaneen muita haittoja, joista tarkennettiin täysien työtoimintaviikkojen aiheuttama rasitus. Aiheesta oli myös erillinen avoin kysymys, jonka vastauksissa tuotiin esiin neuroepätyypillisyyteen liittyvä aistien ylikuormitus ja ajoittainen kokemus, että kuntouttava työtoiminta vie aikaa ja voimavaroja, jotka vastaaja voisi muutoin käyttää työnhakuun.

5.4 Elämän- ja arjenhallinta sekä osallisuus

Myös kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta yleisesti elämän- ja arjenhallintaan arvioitiin asteikolla 0–10, jossa 0 tarkoitti ”ei ollenkaan” ja 10 ”todella paljon”. Vastanneiden ($n = 45$) arviotkin olivat samankaltaisia: arvosanojen keskiarvo oli 6,1 ja yleisimmät arvosanat 8 ($\approx 18\%$, $n = 8$) ja 6 ($\approx 16\%$, $n = 7$). Arvosanoja oli myös tähän aiheeseen annettu pääsääntöisesti välillä 2–10, mutta yksi vastaaja oli antanut arvosanan 0. Elämän- ja arjenhallinnan eri osa-alueiden kehittymistä arvioitiin omassa kysymyksessään. Lähes kaikki vastanneet ($n = 50$) kokivat kuntouttavan työtoiminnan vaikuttaneen korjaavalla tai kehittävällä tavalla ainakin yhteen elämän- tai arjenhallinnan osa-alueeseen. Viiden vastaajan (10 %) mielestä kuntouttava työtoiminta ei ollut vaikuttanut mihinkään kysymyksessä mainittuun asiaan, ja

kolmella vastaajalla (6 %) ei ollut työllistymiseen vaikuttavia elämän- tai arjenhallinnan haasteita. Elämän- ja arjenhallinnan kehittymisessä korostuivat:

- liikkuminen, 50 % (n = 25)
- ruokavalio tai ruokailun säännöllisyys, 42 % (n = 21)
- ja unirytmä, 40 % (n = 20).

Kehittymistä oli havainnut kuitenkin 6–13 vastaajaa kaikissa muissakin mainituissa osa-alueissa, jotka olivat kodin puhtaus ja järjestys, päihteidenkäytön hallinta, raha-asioiden hoitaminen sekä henkilökohtainen puhtaus ja siisteys. Avoimissa vastauksissa sosiaalisuus ja sosiaaliset tilanteet tuotiin esiin myös elämänhallinnan yhteydessä.

Kuntouttavan työtoiminnan osallisuutta vahvistavaa vaikutusta arvioitiin asteikolla 0–10, jossa 0 tarkoitti ”ei ollenkaan” ja 10 ”erittäin paljon”. Osallisuuden käsitettä selitettiin kysymyksen alla seuraavasti: ”Osallisuuteen kuuluu esimerkiksi kokemus siitä, että on osa yhteiskuntaa ja voi vaikuttaa yhteiskunnan asioihin tai ainakin omaan lähiympäristöön jollain tavalla itse. Osallisuutta on myös tunne siitä, että kuuluu johonkin yhteisöön ja kokemus yhteydestä muihin ihmisiin.” Seitsemän vastaajaa (≈ 14 %) ei osannut arvioida vaikutusta. Arvosanat (n = 44) jakautuivat pääosin tasaisesti (≈ 11–16 %) välille 4–8, ja keskiarvo oli 5,8. Osallisuuden edistämisen tavoite ei siis ole toteutunut kovinkaan hyvin. Toisaalta on mahdollista, että osallisuuden käsitteen yhteys kuntouttavaan työtoimintaan on jäänyt lyhyen selityksen perusteella epäselväksi, joten asteikkokysymyksen yhteydessä olisi pitänyt olla avoin vastauskenttä.

5.5 Kuntouttavan työtoiminnan sisältö ja käytännöt

Kysyttäessä kuntouttavan työtoiminnan sisällöstä kysymykseen vastanneiden (n = 50) kokemus palvelusta painottui työtehtäviin, joita he ovat tehneet itsenäisesti tai ainoastaan ohjaajan kanssa, 88 % (n = 44), tai ryhmässä muiden kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden kanssa, 68 % (n = 34). Noin puolet vastaajista oli kuitenkin ilmoittanut kuntouttavaan työtoimintaan kuuluneen myös ryhmätoimintaa, siis esimerkiksi keskustelu-, taide-, musiikki-, liikunta- tai käsityöryhmiä, sekä yksilöohjausta työllistymiseen, elämänhallintaan ja muihin asiakkaalle tärkeisiin asioihin liittyen. Kysyttäessä palvelun erilaisten sisältöjen hyödyistä avoimissa vastauksissa korostui ryhmätoiminta, joka on auttanut toimimaan muiden kanssa, vahvistamaan sosiaalisesti ja luottamaan omiin sosiaalisiin taitoihin. Toisaalta itsenäisemmän työskentelyn kerrottiin kehittäneen parhaiten

osaamista ja itsetuntoa. Myös yksilöohjaus haastavissa elämäntilanteissa, arjenhallinnan ja jaksamisen tukeminen sekä uusien taitojen opettelu mainittiin.

Työllistymisen, koulutuksen saamisen, työ- ja toimintakyvyn tai elämän- ja arjenhallinnan kannalta suurin osa kysymykseen vastanneista (n = 48) koki ryhmätoiminnan hyödyllisimmäksi kuntouttavan työtoiminnan toteutusmuodoksi ($\approx 69\%$, n = 33). Työtehtävistä oli hyötynyt $\approx 60\%$ vastanneista (n = 29) ja yksilöohjauksesta $\approx 40\%$ (n = 19) vastanneista. Kolme vastanneista ei kokenut hyötynensä mistään toteutusmuodosta yllä mainittujen tavoitteiden suhteen.

Suurin osa vastaajista, $\approx 69\%$ (n = 35), kertoi, että kuntouttava työtoiminta on sovitettu yhteen muun heidän tarvitsemansa tuen kanssa. Yhden vastaajan osalta kuntouttava työtoiminta oli kuitenkin vaikeuttanut muun tuen saamista, ja $\approx 30\%$ (n = 15) ei osannut arvioida asiaa.

Kuntouttavan työtoiminnan räätälöinti asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaan on tulosten perusteella onnistunut hyvin. Esimerkkeinä kysymyksessä annettiin asiakkaan osaaminen, tavoitteet, toimintakyky ja voimavarat. Vastaajista 51 % (n = 26) oli kokenut, että palvelu oli räätälöity heille yksilöllisesti, ja $\approx 45\%$ (n = 23) oli sitä mieltä, että palvelu oli osittain heille räätälöity. Yksi vastaaja kertoi, että kysymyksessä mainittuja asioita on palvelussa häneltä kysytty ja toimintaa on muokattu hänen vastaustensa perusteella. Vain yksi vastaaja ei osannut arvioida asiaa, eikä kukaan vastaajista ollut sitä mieltä, että palvelua ei olisi mitenkään räätälöity heidän tarpeidensa mukaan.

Noin 80 % (n = 41) vastaajista koki saaneensa tarvitsemansa ohjauksen ja tuen kuntouttavassa työtoiminnassa. Yksi vastaaja kertoi tämän toteutuneen osittain. Kolme vastaajaa ($\approx 6\%$) ei ollut saanut tarvitsemaansa ohjausta ja tukea, ja $\approx 12\%$ (n = 6) ei osannut arvioida asiaa. Toisaalta hieman ristiriitaisesti 44 vastaajaa olisi toivonut enemmän ohjausta ja tukea erityisesti seuraavissa asioissa: asiakkaalle sopivan ammatin löytäminen ($\approx 52\%$, n = 23), elämäntavat ja terveys ($\approx 41\%$, n = 18) sekä sosiaaliset tilanteet työtoiminnassa ($\approx 30\%$, n = 13) ja muut sosiaaliset vaikeudet ($\approx 27\%$, n = 12).

Kolmasosa vastaajista (n = 17) oli kokenut kuntouttavassa työtoiminnassa olleen jotain niin vaativaa, että se vähensi palvelun hyötyä, esti tavoitteiden toteutumisen tai heikensi jollain tavalla asiakkaan tilannetta. Liian vaativina koettiin kuntouttavan työtoiminnan aikainen aloitus aamuisin ($\approx 41\%$, n = 7), sosiaalisten tilanteiden haastavuus ($\approx 29\%$, n = 5), kuntouttavan työtoiminnan ympäristö tai tilat – yhden vastaajan tarkentamana hälinä ja melu

– sekä työtehtävien aiheuttama kipu tai jo olemassa olleiden kipujen pahentuminen ($\approx 24\%$, $n = 4$). Lisäksi vaihtoehdoissa ”ohjaajat ovat liian ankaria tai vaativia” ja ”työtehtävät ovat minulle fyysisesti liian raskaita” oli yksi vastaus. Avoimissa vastauksissa tarkennettiin, että kuntouttava työtoiminta ei objektiivisesti ajatellen ala liian aikaisin, vaan kyseessä on yhteensopimattomuus vastaajan yksilöllisen luontaisen vuorokausirytmien kanssa. Tarkemmin mainittiin myös, että erityisesti pimeänä vuodenaikana kuntouttavan työtoiminnan toivotaan alkavan vasta kello 8 jälkeen.

Suurempi osa vastaajista ($\approx 49\%$, $n = 25$) kuitenkin koki tarvitsevansa päin vastoin enemmän haastetta ja vaativuutta kuntouttavassa työtoiminnassa, jotta se tukisi työllistymistä ja heidän muita tavoitteitaan. Kysymykseen vastanneista 56% ($n = 14$) toivoisi toimintaan enemmän uusien taitojen opettelua ja 48% ($n = 12$) älyllisesti vaativampia tehtäviä. Enemmän työtoimintapäiviä sekä enemmän sosiaalisten tilanteiden harjoittelua koki tarvitsevansa 20% ($n = 5$) vastanneista. Kolmen vastaajan mielestä työtoiminnan pitäisi alkaa aikaisemmin ja työtoimintapäivien tulisi olla pidempiä.

Kaksi vastaajista koki, että kuntouttava työtoiminta oli loukannut heidän uskonnollista tai eettistä vakaumustaan. Kysymyksessä asia ilmaistiin tarkemmin niin, että asiakas olisi itse palvelussa joutunut toimimaan arvojensa vastaisesti. Avoimissa vastauksissa vastaajat kuitenkin selvensivät, että toisen osalta kyse on ollut muiden sopimattomista kommentteista, joihin esihenkilö on lopulta puuttunut, ja toisen osalta siitä, että hänen poliittinen suuntautumisensa on ollut erilainen kuin ohjaajilla.

Lähes jokainen vastaaja oli kokenut kuntouttavan työtoiminnan mielekkääksi. Asiaa oli tarkennettu kysymyksessä niin, että mielekkäällä toiminnalla on jokin järkevä tarkoitus ja merkitys asiakkaalle siinä missä ei-mielekäs toiminta tuntuisi turhalla ja merkityksettömältä. Vastaajista neljä ei osannut sanoa, onko kuntouttava työtoiminta ollut mielekästä. Kukaan ei vastannut kieltävästi.

Kuusi vastaajaa oli kertonut tarkemmin asioista, jotka kuntouttavassa työtoiminnassa erityisen paljon edistivät heidän työ- ja toimintakykyään tai elämän- ja arjenhallintaansa. Nämä vastaukset esitetään suorina lainauksina:

Säännöllinen tekeminen, tuki ja sosialisointi

kun työporukka on ihana ja iloinen nii saa voimaa jaksaa eteenpäin

Koen hyötyneni erityisesti siitä, että kuntouttavaan työtoimintaan pitää ylipäättänsä tulla säännöllisesti, ja tehdä sovitut asiat ajallaan.

Sosiaaliset taidot ryhmätyöskentelyssä.

Elämän säännöllisyys. Muiden erilaisten ajatusten hyväksyminen.

Työ- ja toimintakykyäni on edesauttanut erityisesti se, että olen saanut työskennellä itseäni kiinnostavien asioiden parissa ja pitkälti itse määrittellä tavoitteeni ja etenemistahdin.

Kyselyn lopuksi vastaajilla oli mahdollisuus kertoa vapaasti mistä tahansa kuntouttavaan työtoimintaan liittyvästä asiasta – esimerkiksi mitä pitäisi olla enemmän tai vähemmän, jotta kuntouttava työtoiminta tukisi niitä tavoitteita, joita sille on asetettu. Myös nämä vastaukset esitetään suorina lainauksina:

Kiertoa erilaisissa tehtävissä, opastusta mahdollisista koulutuksista.

Ohjaajien osaamisessa alalla, johon liittyviä työtehtäviä olen tehnyt, oli erityisesti kuntouttavan työtoiminnan alussa jonkin verran puutteita. Tähän tilanteeseen tuli kuitenkin sittemmin parannusta uuden apuohjaajan myötä.

”Fyysiset tehtävät” saisivat olla monipuolisempia eli enemmän jotain muuta kuin siivoamiseen liittyvää.

Viisipäiväinen viikko. Kulukorvaus isommaksi.

ei pakottamalla tekemistä, siihen olen jonkun verran törmännyt täällä ollessa.

Enemmän haasteita.

5.6 Tulosten yleistettävyyden rajoitukset

Määrällisen tutkimuksen yleistettävyydelle olennaisten lukujen määrittely oli opinnäytetyön tekijän käytössä olevan tiedon ja ajan huomioiden mahdotonta. Tilastolliseen analyysiin suositeltu havaintoyksikköjen vähimmäismäärä on 100 (Vilka, 2007, s. 57), joten tutkimusten tulosten pohjalta ei ollut mielekäästä tehdä laajempaa tilastollista analyysia

havaintoyksikköjen (n) määrän ollessa 51. Tulokset eivät vähäisen vastaajamäärän vuoksi ole yleistettävissä perusjoukkoon, vaikka se rajattaisiin kuntouttavan työtoiminnan asiakkaisiin ainoastaan Kanta-Hämeen hyvinvointialueella. Kanta-Hämeen hyvinvointialueen työllistymistä ja toimintakykyä edistävien palvelujen lähijohtaja Markku Ollinkankaan (henkilökohtainen tiedonanto, 3.10.2023) mukaan 30.6.2023 kuntouttavassa työtoiminnassa on ollut koko hyvinvointialueella 1030 osallistujaa. Tutkimusta tehdessä ei ollut käytössä ajantasaista osallistujamäärää tai tietoa siitä, kuinka paljon osallistujien lukumäärä tavanomaisesti vaihtelee puolivuositain. Lisäksi vähintään kaksi kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa olleiden asiakkaiden määrästä ei ollut tietoa, joten ei ollut mahdollista arvioida, kuinka suuri osa kohderyhmästä on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle.

Kyselyn jakaminen asiakkaille on ollut kuntouttavan työtoiminnan palveluntuottajien yksittäisten työntekijöiden vastuulla. Jakamista ei ole raportoitu hyvinvointialueelle tai opinnäytetyön tekijälle, joten on mahdotonta arvioida, monessa työtoimintapaikassa tai monelle asiakkaalle kysely on jaettu. Täten vähäinen vastaajien määrä saattaa johtua yhtä lailla siitä, että asiakkaat eivät ole saaneet kyselyä kuin siitä, että he ovat jättäneet vastaamatta siihen. Kyselyä ei myöskään ole jakelutavan vuoksi voitu rajata niin, että vain tietyt henkilöt voivat vastata siihen ja vain yhden kerran. On siis mahdollista, että kyselyyn on vastannut myös kohderyhmän ulkopuolella oleva henkilö, tai että kohderyhmään kuulunut henkilö on vastannut useamman kerran.

Verkkokyselyn valintaa tutkimusmenetelmäksi perusteltiin sen monilla eduilla.

Verkkokyselyyn liittyy kuitenkin myös rajoituksia yleistettävyyden näkökulmasta: Sähköisessä muodossa olevaan kyselyyn vastaavat todennäköisimmin ne kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat, joille tietotekniikan käyttö on luontevaa, ja asiakas saattaa jättää vastaamatta kyselyyn vähäisen tietoteknisen osaamisen takia. Verkkokyselyssä on myös mahdotonta varmistaa, että kysely on samanlainen kaikille vastaajille, koska sen ulkoasu ja käytettävyys riippuu vastaamiseen käytetyn laitteen tyypistä ja tehokkuudesta. Tiedossa oli, että julkaistu kysely oli huomattavasti vaikeaselkoisempi älypuhelimella johtuen Webropol-palvelun tavasta muotoilla kyselyt eri laitteille. Tiedotteessa ja saatekirjeessä mainittiin, että kysely kannattaa tehdä tietokoneella, mutta tiedotteen lukeminen ja sen mukaan toimiminen jäi tietenkin vastaajan päätökseksi. Toiveena tutkimuksen toteutuksessa on ollut, että asiakkailla olisi mahdollisuus käyttää palveluntuottajien tiloissa olevia tietokoneita ja saada tarvittaessa apua ohjaajilta kyselyn täyttämiseen. On kuitenkin mahdotonta arvioida, kuinka monessa toimipisteessä tämä on ollut mahdollista ja kuinka monen asiakkaan olisi täytynyt käyttää vastaamiseen omaa tietokonettaan tai älypuhelimiaan sekä internet-liittymää, joita kaikilla asiakkailla ei välttämättä ole. Lisäksi ihmisten kyky sisäistää ainoastaan tekstin muodossa

esitettyä tietoa vaihtelee suuresti. Osa kyselyn käsitteistä oli selityksistä huolimatta monimutkaisia, ja pitkät selitykset itsessään ovat toisaalta lisänneet lukemisesta aiheutuvaa psyykkistä kuormitusta.

Kysely oli ainoastaan suomeksi, joten vastaajia on voinut karsiutua myös kielitaidon perusteella. Kyselyn kääntäminen muille kielille ei sen pituuden ja opinnäytetyön aikarajoitteiden takia ollut mahdollista. Käännöksessä olisi ollut tärkeää muotoilla kysymykset ja niissä esiintyvät käsitteet huolellisesti, joten automaattinen käännös ei ollut tarkoitukseen soveltuva vaihtoehto. Koska kysymysten täytyi vastata mahdollisimman tarkasti laissa määriteltyjä tavoitteita, helppolukuisuuden ja käsitteellisen tarkkuuden tasapainoa oli ajoittain vaikeaa löytää myös suomenkielisessä versiossa.

6 Johtopäätökset

Opinnäytetyön kyselytutkimuksella pyrittiin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Kuinka hyvin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet, kuten ne lainsäädännössä ja hyvinvointialueen palveluhankinnan laatukriteereissä määritellään, toteutuvat asiakkaiden näkökulmasta?
- Minkälaiset piirteet tai käytännöt kuntouttavassa työtoiminnassa tukevat tai estävät tavoitteiden toteutumista?
- Millaisia vaikutuksia kuntouttavalla työtoiminnalla on palvelun käyttäjien näkökulmasta?

Tarkoituksena oli myös kuvata kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta sen poliittishistoriallisessa kontekstissa ja niiden perusteiden pohjalta, joita laille kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) on esitetty sitä säädettäessä. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta ja tavoitteita kuvattiin sekä poliittisesta että asiakaslähtöisestä näkökulmasta. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitus hahmottui aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan, aktivointipolitiikan ja kuntouttavan työtoiminnan historian kautta laajempaan kuin mitä sen tavoitteet sosiaalipalveluna ovat. Siihen kuuluvat sosiaalityön etiikan ja tehtävän mukaisen yhteisöjen ja yksilöiden hyvinvoinnin ylläpitämisen lisäksi kansantalouden ja yhteiskuntajärjestyksen ulottuvuudet laajemmassa poliittisessä viitekehityksessä. Kyselytutkimuksessa kartoitettiin kuitenkin yksinomaan kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöllisten sekä hyvinvointialueen määrittelemien tavoitteiden toteutumista

sosiaalipalveluna ja asiakkaiden näkökulmasta eli osana heidän yksilöllistä palveluprosessiaan ja -kokemustaan. Näitä tavoitteita ovat tiivistetysti:

- työllistymisedellytysten kehittäminen niin, että asiakkaalle mahdollistuu palkkatyö avoimilla työmarkkinoilla
- koulutukseen tai ensisijaisiin työllistymispalveluihin pääseminen
- elämänhallinnan kehittäminen
- arjenhallinnan kehittäminen
- työ- ja toimintakyvyn kehittäminen
- osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy
- aktivointisuunnitelman ja asiakkaan tarpeiden mukainen palvelukokonaisuus, jonka suunnitteluun ja toteutustapoihin asiakas osallistuu
- sekä oikeus yhdenvertaiseen, syrjimättömään ja laadukkaaseen sosiaalihuoltoon.

Kyselytutkimuksen tulosten perusteella vastaajien osalta ovat toteutuneet parhaiten sosiaalisen ja psyykkisen toimintakyvyn, elämän- ja arjenhallinnan, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden sekä asiakasosallisuuden tavoitteet. Vastauksissa korostui erityisesti, että ryhmätoiminta ja ylipäättään kuntouttavaan työtoimintaan kuuluvat sosiaaliset tilanteet, positiivinen vuorovaikutus muiden osallistujien kanssa sekä kuntouttavan työtoiminnan arkea rytmittävä vaikutus olivat olleet toimintakyvyn kannalta hyödyksi. Toisaalta osallisuuden edistämisen tavoite ei tulosten perusteella ollut toteutunut kovinkaan hyvin, vaikkakin kolmannes vastaajista kertoi saaneensa kuntouttavassa työtoiminnassa apua syrjäytymiseen yhteiskunnasta tai muista ihmisistä. Näennäistä ristiriitaa saattaa selittää osittain se, että kyselyssä osallisuuden käsitteeseen liitettiin myös yhteiskunnalliset vaikuttamismahdollisuudet, joiden yhteys kuntouttavaan työtoimintaan saattaa olla epäselvä. Vastaajat ovat kokeneet voivansa tuoda aktivointisuunnitelman laatimisvaiheessa sekä kuntouttavan työtoiminnan aikana esiin omia tarpeitaan ja tavoitteitaan ja näin vaikuttaa kuntouttavan työtoiminnan toteutukseen.

Yleisesti tavoitteiden toteutumisen kannalta on erityisen positiivista, että lähes jokainen vastaaja oli kokenut kuntouttavan työtoiminnan mielekkääksi. Mielekkyys tekee toiminnasta palkitsevaa, sitouttaa ihmistä tavoitteellisuuteen ja on motivaation perusta. Mielekkyyden kannalta on olennaista, että toiminta on mahdollisimman omaehtoista ja -kohtaista eli asiakkaan henkilökohtaisten arvojen mukaista sekä hänen itsensä mielestä tärkeää ja hyödyllistä. Mielekkyyden puuttuminen sen sijaan aiheuttaa välinpitämättömyyttä. (MIELI Suomen Mielenveys ry, n.d.). Tästä syystä vastaajien yhtenäinen näkemys palvelun mielekkyydestä yhdistettynä vastaajien vähäiseen määrään herättää myös epäilyksen, että

vastaajat ovat mahdollisesti valikoituneet suurelta osin sen perusteella, että he kokevat palvelun mielekkääksi ja ovat täten motivoituneempia kertomaan näkemyksiään ja vaikuttamaan palvelun toteutukseen kyselyyn vastaamalla. Kuntouttavan työtoiminnan kehittämisen kannalta olisikin otollista selvittää asiakkaiden näkemyksiä siitä, minkälaiset käytännöt herättävät ja ylläpitävät merkityksellisyyden tunnetta. Lisäksi asiakkaita tulisi työtoimintapaikoissa kannustaa avoimesti ilmaisemaan näkemyksiään tilanteessa, jossa palvelu ei tunnu mielekkäältä, ja muokata palvelun toteutusta palautteen mukaan.

Työllistymisedellytysten ja -mahdollisuuksien sekä koulutuksen tai ensisijaisten työllistymispalvelujen mahdollistamisen osalta tavoitteiden toteutuminen jäi epäselväksi. Yli kolmasosa vastaajista koki kuntouttavan työtoiminnan jollain tavalla parantaneen heidän edellytyksiään tai mahdollisuuksiaan työllistyä palkkatyöhön avoimilla työmarkkinoilla, mutta lähes yhtä moni ei osannut arvioida, oliko kuntouttavalla työtoiminnalla tähän mitään vaikutusta, ja pienempi osa vastaajista kertoi, että kuntouttavasta työtoiminnasta ei ole ollut hyötyä työllistymisen suhteen. Suurin osa vastaajista ei siis ainakaan ollut kokenut mitään selkeää hyötyä. Toisaalta lähes kaikki vastaajat olivat saaneet palvelussa apua tai ratkaisuja johonkin tiettyyn työllistymiseen liittyvään toimintakyvyn tai elämänhallinnan ongelmaan.

Työllistymismahdollisuuksien kehittymistä onkin vaikeaa arvioida subjektiivisesti. Pitkään työttömänä ollut kuntouttavan työtoiminnan asiakas mieltää usein työllistymisedellytykset ja aidot työllistymismahdollisuudet kahdeksi täysin eri asiaksi. Sitä ne tosiasiallisesti ovatkin, koska yleisesti käsitetyistä työllistymisen edellytyksistä riippumatta yritykset lopulta valitsevat, kenet ne työllistävät (ks. esim. Aho, 2018). Tästä syystä kyselyssäkin puhuttiin sekä mahdollisuuksista että edellytyksistä. Pitkään työttömänä ollut henkilö saattaa perustellusti ajatella, että vaikka useammatkin yksittäiset tekijät hänen työ- ja toimintakyvyssään tai elämänhallintaan liittyvissä työllistymisen edellytyksissä kehittyisivätkin, työllistymisen esteenä on edelleen jokin muu asia, johon hänen itsensä on mahdotonta vaikuttaa – esimerkiksi ikä tai hänelle soveltuvien työpaikkojen puuttuminen. Esimerkiksi parempi fyysinen kunto kehittää kyllä teoreettisesti kenen tahansa työllistymisedellytyksiä, mutta sillä ei välttämättä ole mitään vaikutusta kyseisen henkilön työllistymiseen. Ristiriitaiselta vaikuttavaa tulosta työllistymistavoitteiden osalta saattaa siis selittää se, että kaikki vastaajat eivät ole kokeneet kyselyssä mainittujen yksittäisten tekijöiden kehittymisen olevan työllistymisen kannalta ratkaisevaa.

Kyselyn tulokset vastaavat aiemman tutkimuksen lisäksi opinnäytetyön tekijän omia kokemuksia palvelun ohjaajana siitä, että yhä useammat asiakkaat tarvitsevat enemmän ohjausta ja tukea mielenterveyden ylläpitämiseen, sosiaalisten taitojen harjoitteluun sekä

neuropsykologisten haasteiden ja elämänhallinnan haasteisiin ennen kuin työllistyminen, työpaikalle pääseminen säännöllisesti ja edes osa-aikaisessa työssä jaksaminen voisi olla ajankohtaista. Toisaalta palvelu myös vaikuttaa onnistuvan parhaiten juuri näiden tavoitteiden edistämisessä. Erityisesti aitoa sosiaalista vuorovaikutusta tukevat ryhmät koetaan mielekkäiksi ja hyödyllisiksi, ja asiakkaat toivovat usein heidän omien kiinnostuksen kohteidensa mukaista toimintaa, jossa he voivat saada onnistumisen kokemuksia.

Toiminta- ja työkyvyn kaikkien eri osa-alueiden tukeminen kuntouttavassa työtoiminnassa yhtä ammattitaitoisesti vaatisi huomattavia henkilöstö- ja tilaresursseja. Suomessa työkyvyttömyyden ja pitkien sairauslomien yleisimpiä syitä ovat pitkään olleet tuki- ja liikuntaelinten sairaudet sekä mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt. Pitkien sairauspoissaolojen osalta mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden osuus on kasvanut jo vuodesta 2016 ja on nyt yleisin syy. Työeläkeyhtiö Ilmarisen työkykyjohtaja Kristiina Halosen mukaan erityisesti nuorten mielenterveysperustaisten työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärä on kasvanut, ja mielenterveydellisistä syistä eläkkeelle siirrytään muihin sairausryhmiin verrattuna keskimäärin nuorempana. Lisäksi paluu työelämään on mielenterveysperustaisen eläköitymisen jälkeen haasteellisempää. (Kela, 2024; Eläketurvakeskus, 2023; Ilmarinen, 2024) Koska toimintakyvyn osalta kuntouttavan työtoiminnan selkeimmät vaikutukset toimintakykyyn liittyvät juuri psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn, ja erityisesti ryhmätoiminnan kautta, tähän tulisi jatkossakin panostaa myös työkyvyn näkökulmasta.

7 Pohdinta

Johdannossa aihevalintaa pohjustettiin julkisessa keskustelussa esiintyneillä ristiriitaisilla näkemyksillä kuntouttavasta työtoiminnasta. Aihevalinta perustui myös opinnäytetyön tekijän työkokemukseen kuntouttavan työtoiminnan ohjaajana. Palvelun nimenä kuntouttava työtoiminta voidaan tulkita eri tavoin: se voi kuvata työtoimintaa, joka on itsessään luonteeltaan kuntouttavaa, tai kuntoutusta ja työtoimintaa yhdistävää palvelua. Käytännön tasolla ohjaajan työn tarkoitus on palvelun aktivointipoliittisesta taustasta huolimatta asiakkaan hyvinvoinnin kokonaisvaltainen edistäminen. Työelämään aktivointi on vain yksi osa-alue kokonaisuudessa. Siihen liittyvien tavoitteiden ja valmennusmenetelmien kuuluu olla oikea-aikaisia asiakkaan yksilöllisen tilanteen pohjautuen, eikä aktivoinnin ole tarkoitus tapahtua asiakkaan kokonaisvaltaisen edun kustannuksella. Usein pitkän työttömyyden taustalla on jo varhaisessa nuoruudessa alkanut syrjäytyminen yhteiskunnasta ja yhteisöistä sekä tulevaisuudenkuvien ja yhteiskunnassa itsestään selvinä pidettyjen elämäntaitojen

puuttuminen. Näissä tilanteissa myös kuntoutuminen on usein pitkä ja luonteeltaan ensisijaisesti sosiaalinen, arkielämään vahvasti kytketty prosessi. Toisaalta monille asiakkaille työllistyminen osa- tai täysiaikaisesti olisi jo osaamisen ja toimintakyvyn perusteella ajankohtaista, ja heidän ongelmansa johtuvatkin pääasiassa työttömyydestä itsestään. Heille paras apu tulisi siis yritykseltä, joka antaisi heille mahdollisuuden ja palkkasi heidät. Tutkimusten valossa suoraa työllistymistä näiden asiakkaiden osalta tukisi kuntouttavaa työtoimintaa paremmin erityisesti palkkatuettu työ yksityisellä sektorilla.

Opinnäytetyön tekijän työkokemuksen ja työkentän tuntemuksen perusteella asiakkaat ohjautuvat eri palveluntuottajille pääsääntöisesti sen mukaan, miten hyvin kyseisen palveluntuottajan palvelukokonaisuus vastaa asiakkaan kuntoutumistarpeita. Toisaalta palveluntuottajat kehittävät palvelukokonaisuuttaan asiakasprofiilin perusteella, jolloin palveluntuottajien toiminta usein erikoistuu joko lähemmäs työvoima- tai sosiaalipoliittista palvelua. Yksittäisen palveluntuottajan toiminnassa voi korostua erityisesti yhtä lailla sosiaalinen kuntoutuminen ja elämän perustaitojen opettelu kuin suurempi työllistymisen edistäminen ja aktiivisen työnhaun tukeminen. Yhden palveluntuottajan asiakasprofiilin perusteella ei tästä syystä tule tehdä kaikkea kuntouttavaa työtoimintaa koskevia johtopäätöksiä. Tästä syystä olisi tutkimuskysymysten kannalta ollut erityisen tärkeää, että kysely olisi jaettu asiakkaille mahdollisimman monessa eri työtoimintapaikassa.

Liukon (2006) mukaan esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelmien hoitoon tarkoitetut erityispalvelut voivat olla vahvuuksistaan huolimatta ongelmallisia kuntoutumisen kannalta. Keskittyminen elämän yhteen ongelmalliseen osa-alueeseen ei välttämättä kytkeydy asiakkaan arkeen ja elämään kokonaisvaltaisesti. Asiakas ei myöskään välttämättä osaa määritellä tarpeitaan tai ongelmiaan tarpeeksi tarkasti, jotta hän saisi tilanteensa kannalta olennaisinta erityispalvelua, tai asiakasta voidaan ohjata erityispalvelusta toiseen sen perusteella, mikä hänen ensisijaiseksi ongelmakseen määrittellään. Asiakas voi myös olla haluton osallistumaan erityispalveluun, joka esimerkiksi tuntuu leimaavalta tai jossa osallistuminen tiivistyy aina saman ongelman ympärille. (Liukko, 2006, s. 99) Kuntouttavan työtoiminnan mahdollisia vahvuuksia taas ovat sen monipuolisuus, säännöllisyys, toiminnan kytkeytyminen asiakkaan arkeen sekä monimuotoinen yhteisö, jossa vuorovaikutusta ei määritä jokin tietty ongelma. Se voi tilanteen ja asiakkaiden tarpeiden mukaan olla luonteeltaan valmentavaa, kuntouttavaa, sosialisaatiota edistävää ja erityisesti nuorten asiakkaiden osalta kasvatuksellista. Asiakkaan kuntoutustarpeita tulisi hahmottaa hänen jokapäiväisen elämänsä viitekehyksessä, jolloin esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelman kannalta kuntoutusta voi tukea kokonaiskuvassa parhaiten myönteinen sosiaalinen vuorovaikutus ja arjen jäsentäminen (Liukko, 2006, ss. 100–101).

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tarkemmin rajatuille erityispalveluille ei olisi kuntoutuksessa ja työelämä- tai opiskeluedellytysten edistämässä tarvetta. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden fyysisen ja psyykkisen terveyden ongelmat vaatisivatkin usein enemmän ja joustavampaa monialaista yhteistyötä sosiaali- ja terveystalvelujen ja kuntouttavan työtoiminnan palveluntuottajien välillä. Kuntouttavaa työtoimintaa voitaisiin hyödyntää enemmän monialaisen yhteistyön mahdollistajana. Kuntouttava työtoiminta on monelle asiakkaalle paras ympäristö monialaisen tuen tarpeen arvioinnille, koska palvelussa asiakas kohdataan viikoittain tai jopa jokaisena arkipäivänä ja hänen työ- ja toimintakykyään sekä elämäntalvintaansa voidaan arvioida laajasti erilaisissa työtoimintatehtävissä ja ryhmätoiminnoissa, joissa asiakas itsekin saa usein uutta tietoa ja oivalluksia hänen vahvuuksistaan ja arkeen vaikuttavista haasteistaan.

Kuntouttava työtoiminta näyttäisi olevan useimmille asiakkaille hyödyllisintä, kun siinä keskitytään työhönvalmennuksen ja työelämän harjoittelun sijaan enemmän asiakkaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemiseen ja kun palvelun toteutus on lähempänä sosiaalista kuntoutusta kuin esimerkiksi työkokeilua. Aiempienkin tutkimusten perusteella kuntouttava työtoiminta toimii paremmin sosiaalisen kuntoutuksen välineenä sekä asiakkaan sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia tukevana työtoimintana, jossa merkityksellisten työtehtävien tekeminen itsessään lisää oma-arvontuntoa ja osallisuuden tunnetta. Johtopäätöksissäkin korostettu mielekkyyden rooli tavoitteellisen toiminnan ja motivaation mahdollistajana tulisi huomioida palvelun kehittämisessä ja käytännöissä. Kuntouttavaa työtoimintaa voi siis olla järkevintä kehittää ensisijaisesti sosiaalipoliittisesta näkökulmasta asiakkaan hyvinvointia priorisoiden ja nähdä mahdollinen työllistyminen toivottavana, muttei itseisarvoisena, seurauksena. On syytä pohtia tarkkaan, onko asiakkaiden edun kannalta parempi suunnata kuntouttavan työtoiminnan resurssit ja rajattu aika tutkimusten mukaan epätodennäköisen nopean työllistymisen edistämiseen vai huomattavasti todennäköisemmin onnistuvaan ja asiakkaiden arvostamaan mielekkääseen tekemiseen, arjen sujuvoittamiseen, uuden oppimiseen, yhteisöllisyyteen ja hyväksyvään, positiiviseen vuorovaikutukseen.

Lähteet

- Aho, S. (2008). Miksi työvoimapolitiittisten toimenpiteiden mitattu vaikuttavuus on keskimääräin alhainen? Työllistyvyyden parantamisyrittösten arvioinnin keskeisten ongelmien tarkastelua. *Hallinnon tutkimus*, 27, Arvioinnin teemanumero, 45–60.
<https://journal.fi/hallinnontutkimus/article/view/100649>
- Aho, S., Tuomala, J., Hämäläinen, K. & Mäkiäho, A. (2018). Työvoimapaalvelujen kohdistuminen ja niihin osallistuvien työllistyminen. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 19/2018*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-523-5>
- American Psychology Association. (n.d.). *Resilience*. <https://www.apa.org/topics/resilience>
- Eläketurvakeskus. (2023). *Suomen työeläkkeensaajat*.
<https://www.etk.fi/tutkimus-tilastot-ja-ennusteet/tilastot/tyoelakkeensaajat>
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain muuttamisesta HE 13/2020. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2020/20200013>
- Helsingin kaupungin tarkastuslautakunta. (2014). Arviointikertomus 2013. Helsingin kaupungin keskushallinnon julkaisuja 2014:17.
https://www.arviointikertomus.fi/sites/default/files/pdf/arviointikertomus_2013.pdf
- Hietala, H., Lindberg, J., & Ray, K. (2014). *Kuntouttavan työtoiminnan kehittäminen osana palvelurakennetta. Selvitys Lahden ja Heinolan seudun työllisyyspalveluista*.
https://www.vates.fi/media/raportit_tutkimukset_2014_alkaen/1414504716_loppuraportti_lahti-lopullinen.pdf
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (1997). *Tutki ja kirjoita*. Tammi.
- Ilmarinen. (10.1.2024). *Yhä useampi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvä on yli 60-vuotias*. STTinfo. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/70082388/yha-useampi-tyokyvyttömyyseläkkeelle-siirtyva-on-yli-60-vuotias>
- Jalovaara, M., Valkonen, T., Leinonen, T., Kmak, M., Samaletdin, Y., Hanell, T., Rotkirch, A., Vaalavuo, M., Kauppinen, T., Linnosmaa, I., Zechner, M., Kuivalainen, S. (20.1.2023). *Väestörakenteen muutos haastaa yhteiskunnan kestävyysden*. Demography-ohjelman kokoama tietopaketti.
https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/ohjelmat-ja-hankkeet/2023_demography_vaalitietopaketti.pdf
- Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Vastapaino.

- Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme. (n.d.-a). *Palvelusetelissäntökirja*.
Palvelukohtainen osa: Kuntouttava työtoiminta.
<https://omahame-julkaisu.tweb.fi/ktwebscr/files/show?doctype=3&docid=6274>
- Kanta-Hämeen hyvinvointialue OmaHäme. (n.d.-b). *Palvelusetelit*.
<https://omahame.fi/palvelusetelit-palveluntuottajille>
- Karjalainen, J. & Karjalainen, V. (2010). *Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085148>
- Karjalainen, V. & Karjalainen, J. (2011). *Kuntouttava työtoiminta kunnissa. Arvioita toiminnan järjestämistavasta ja kehityssuunnasta*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085150>
- Kela. (19.1.2024). *Mielenterveysongelmat veivät jo yli 100 000 suomalaista pitkälle sairauspoissaololle vuonna 2023*.
<https://www.kela.fi/ajankohtaista/5973700/mielenterveysongelmat-veivat-jo-yli-100-000-suomalaista-pitkalle-sairauspoissaololle-vuonna-2023>
- Kokko, O. (26.8.2018). Vartiainen: työllisyystoimilla on pelotevaikutus – tutkija: ”Ei saa olla liian kivaa möllöttää työttömänä”.
Ilta-Sanomat. <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000005803463.html>
- Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmä. (2004). *Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74448/TRM200410.pdf>
- Laki hyvinvointialueesta 611/2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210611>
- Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista 1397/2016.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161397>
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
- Laki toimeentulotuesta 1412/1997. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>
- Laki työllistymisen monialaisesta edistämisestä 381/2023.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2023/20230381>
- Lindqvist, T., Oksala, I., Pihlman, M.-R. (toim.). (2001). *Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja*.
 Sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201309236176>
- Liukko, E. (2006). *Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa*. Heikki Waris -instituutti.

- Mäntyneva, P. (2020). *Aktiivisen sosiaalipolitiikan ytimessä: etnografinen tutkimus kuntouttavasta työtoiminnasta*. [väitöskirja, Helsingin yliopisto].
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6320-2>
- Mäntyneva, P. & Hiilamo, H. (2018). Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka*(83), 18–28. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802143412>
- Midgley, J. (2018). Social Development, Asset Building, and Social Investment: The Historical and International Context. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 45(4), 11–31.
<https://doi.org/10.15453/0191-5096.4241>
- MIELI Suomen Mielenterveys ry. (n.d.). *Tunnetaidot arjessa*. Päivitetty 28.7.2023.
<https://mieli.fi/vahvista-mielenterveyttasi/tunteeet-ja-tunnetaidot/tunnetaidot-arjessa>
- Outinen, S. (2021). Syrjäyttikö aktivointi aktiivisen työvoimapolitiikan? Osallisuuden ja toimijuuden muuttuvat suhteet aktivointitoimien valmistelussa 1991–2018. Teoksessa P. Kettunen (toim.), *Työntekijän osallisuus. Mitä se on ja mitä sillä tavoitellaan?* (ss. 149–177). Gaudeamus.
- Paavilainen, P. (2015). *Psykologian tutkimustyöopas*. Edita.
- Raunio, K. (2006). *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Riipinen, T., Järvinen, A., & Valtakari, M. (2014). Arvio työmarkkinatuen rahoitusuudistuksen vaikutuksista. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja: Työ ja yrittäjyys 28/2014*. TEM.
<https://tem.fi/documents/1410877/2859687/Arvio+työmarkkinatuen+rahoitusuudistus+vaikutuksista+01092014.pdf>
- Roos, J. P. (1981/1985). Elämäntapojen tyypeistä elämäkertojen valossa. Teoksessa K. Rahkonen (toim.), *J. P. Roos - Elämäntapaa etsimässä* (ss. 5–13). Tutkijaliiton julkaisusarja, 34. (Alkuperäiskirjoitus julkaistu 1981)
<http://hdl.handle.net/10138/16234>
- Sahrio, A. (28.8.2023). *Kuntouttavassa työtoiminnassa on vielä kehitettävää*. Innokylä.
<https://innokyla.fi/fi/ajankohtaista/kuntouttavassa-tyotoiminnassa-viela-kehittavaa>
- Sosiaalihuoltolaki 1031/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- STM. (20.2.2020). *Kysymyksiä ja vastauksia kuntouttavaa työtoimintaa koskevan lain uudistamisesta*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
[https://stm.fi/documents/1271139/20825107/Kysymyksiä+ja+vastauksia+kuntouttava+työtoimintaa+koskevan+lain+uudistamisesta+\(002\).pdf](https://stm.fi/documents/1271139/20825107/Kysymyksiä+ja+vastauksia+kuntouttava+työtoimintaa+koskevan+lain+uudistamisesta+(002).pdf)
- STM. (n.d.-a). *Kuntouttava työtoiminta*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta>

- STM. (n.d.-b). *Palveluseteli*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Päivitetty 5.1.2023.
<https://stm.fi/palveluseteli>
- THL. (n.d.-a). *Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen ja hankinta*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/tyoelamaosallisuus/kuntouttava-tyotoiminta/kuntouttavan-tyotoiminnan-jarjestaminen-ja-hankinta>
- THL. (n.d.-b). *Mitä toimintakyky on?* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://thl.fi/aiheet/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>
- TTL. (n.d.). *Työkyky*. Työterveyslaitos.
<https://www.ttl.fi/teemat/tyohyvinvointi-ja-tyokyky/tyokyky>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa*.
https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2019.pdf
- Tuusa, M. (2005). *Sosiaalityö ja työllistäminen. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt kuntien aktivointi- ja työllistämispalveluissa* [lisensiaatin tutkielma, Tampereen yliopisto]. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-15229>
- Työttömyysturvalaki 1290/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290>
- Valtiontalouden tarkastusvirasto. (2020). Työvoimapalvelujen vaikuttavuus taloustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa. *Valtiontalouden tarkastusviraston selvitykset 2/2020*. <http://urn.fi/urn:isbn:978-952-499-486-6>
- Vartiainen, J. [@filsdeproust]. (22.8.2018). *Ei. Kurssit ja aktivoinnit eivät tutkimuksen valossa yleensä lisää työllistymistodennäköisyyttä*. [Twiitti]. Twitter.
<https://twitter.com/filsdeproust/status/1032297297827319809?>
- Vilka, H. (2007). *Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet*. Tammi.
- Vilka, H. (2015). *Tutki ja kehitä*. PS-kustannus.
- Virtanen, A. (2020). Kuntouttava työtoiminta 2019 – Kuntakyselyn osaraportti. *THL Tilastoraportti 39/2020*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100878362>
- Välimaa, A., Ylipaavalniemi, P., Pikkusaari, S. & Hassinen, M. (2012). *Sosiaalisen työllistämisen toimiala. Palveluilla tasa-arvoa työllisyyteen*. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry ja VATES-säätiö.
https://www.vates.fi/media/julkaisut_kirjat/sosiaalisen-tyollistamisen-toimiala-palveluilla-tasa-arvoa-tyollisyyteen.pdf
- Vähätalo, K. (1998). *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus.

Välityömarkkinatoimijoiden yhteistyöryhmä. (2019). *Välityömarkkinat ja tarvelähtöiset työllisyyspalvelut*. SOSTEn julkaisu 3/2019.

<https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2020/01/SOSTE-julkaisu-2019-Valityomarkkinat-ja-tarvelahtoiset-tyollisyyspalvelut.pdf>

Ympäristöministeriö. (15.3.2023). *Mitä on kestävä kehitys?*

<https://ym.fi/mita-on-kestava-kehitys>

Liite 1. Webropol-kysely

Tavoitteiden toteutuminen kuntouttavassa työtoiminnassa

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

Kiitos, että avasit kyselyn! Alla oleva esittelyteksti sisältää tärkeää tietoa tämän kyselyn tarkoituksesta, tekijästä ja henkilötietojesi käsittelystä. Voit milloin tahansa kyselyn aikana tallentaa vastauksesi väliaikaisesti ja palata myöhemmin tekemään kyselyn loppuun.

Tämän kyselyn tarkoituksena on selvittää, miten kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet toteutuvat työtoimintaan osallistuvien henkilöiden näkökulmasta. Kysely on osa sosionomin ammattikorkeakoulututkintoni opinnäytetyötä. Vastaamalla kyselyyn annat suostumuksesi käyttää vastauksiasi opinnäytetyössäni niin, että sinua ei ole mahdollista tunnistaa niistä millään tavalla. **Vastaaminen on vapaaehtoista.**

Kysely on täysin anonyymi eli nimetön.

Vastauksiasi ei yhdistetä kyselyn tuloksissa mihinkään henkilötietoihisi, eikä kyselylomakkeeseen tallennu henkilötietojasi kuten nimeäsi, osoitettasi tai henkilötunnustasi. Vastauksesi eivät vaikuta tukiisi, oikeuksiisi tai viranomaisten tekemiin päätöksiin henkilökohtaisissa asioissasi. Kyselyn tuloksiin ei tallennu sähköpostiosoitettasi, vaikka antaisit sen jatkaaksesi vastaamista myöhemmin.

Sinua on pyydetty vastaamaan tähän kyselyyn, koska olet ollut vähintään kaksi kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa Kanta-Hämeen hyvinvointialueella. Toivon, että koet voivasi vastata avoimesti. Mieltipiteesi ja näkemyksesi kuntouttavasta työtoiminnasta ovat tärkeitä. Kokemuksiesi perusteella kuntouttavaa työtoimintaa voidaan kehittää niin, että siitä on osallistujille enemmän hyötyä.

Ethän kirjoita avoimiin vastauksiin omia tai muiden ihmisten henkilötietoja tai muuta sellaista, josta joku tietty henkilö olisi tunnistettavissa. Voit kertoa kokemuksistasi muuten täysin vapaasti. Voit myös kertoa ilman tunnistettavia tietoja esimerkiksi ohjaajien tai muiden kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden henkilöiden toiminnasta, jos se liittyy kyselyn kysymyksiin. Sinun ei kuitenkaan tarvitse pelätä, että tunnistettavia tietoja jäisi vahingossa vastauksiisi. Tällaiset tiedot poistetaan vastauksista.

Minuun voit olla yhteydessä sähköpostitse, jos sinulla on kysyttävää tai kommentoitavaa tästä kyselystä: joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi

Yksityisyytesi turvaksi pyydän, ettei lähetä minulle henkilötietojasi, mitään kuvausta henkilökohtaisesta elämäntilanteestasi tai mitään muuta sellaista tietoa, mistä sinut tai jonkun muun henkilön voisi tunnistaa.

Jos haluat, näiden linkkien kautta voit lukea lisää kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista:

[Laki kuntouttavasta työtoiminnasta \(189/2001\):](https://www.fnlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189)
<https://www.fnlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>

[Kanta-Hämeen hyvinvointialueen kuntouttavan työtoiminnan sääntökirja:](https://omahame-julkaisu.tweb.fi/ktwebscr/files/show?doctype=3&docid=6274)
<https://omahame-julkaisu.tweb.fi/ktwebscr/files/show?doctype=3&docid=6274>

Kiitos, että autat kyselyyn vastaamalla opinnäytetyöni valmistumisessa ja kerrot mielipiteesi!

*Joonas Suomalainen
 sosionomiopiskelija
 Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK*

1. Onko kuntouttava työtoiminta parantanut jollain tavalla edellytyksiäsi tai mahdollisuuksiasi työllistyä palkkatyöhön avoimilla työmarkkinoilla? *

- Kyllä, kuntouttava työtoiminta on parantanut työllistymismahdollisuuksiani.
- Ei, kuntouttava työtoiminta ei ole parantanut työllistymismahdollisuuksiani.
- Tarkempi vastaus omin sanoin:
- En osaa arvioida tätä.

2. Millaisiin työllistymiseen liittyviin ongelmiin olet saanut apua tai ratkaisuja kuntouttavassa työtoiminnassa, tai mihin asioihin kuntouttava työtoiminta on vaikuttanut positiivisesti?

(Vaihtoehdot ovat satunnaisessa järjestyksessä.)

Apu on voinut tulla työtehtävien tekemisestä, ryhmätoiminnasta, ohjaajien antamasta tuesta ja ohjauksesta tai mistä tahansa muusta asiasta, joka kuntouttavaan työtoimintaan liittyy.

- Syrjäytyminen yhteiskunnasta tai muista ihmisistä
(tunne siitä, ettet ole osa yhteiskuntaa tai kuulu mihinkään)
- Epävarmuus siitä, mitä työtä haluaisin tai voisin tehdä
- Sosiaaliset vaikeudet
- (esim. vaikeus poistua kotoa, sosiaalisten tilanteiden pelko tai muut haasteet tulla toimeen muiden kanssa)*
- Päihderiippuvuus tai päihteiden liiallinen käyttö
- Psyykinen terveys
- (esim. masennus, ahdistushäiriö, jokin muu mielenterveyden häiriö, neuropsykologinen häiriö tai neuropsykologinen häiriö, tai diagnosoimaton jatkuva matala mieliala tai muu huono tunne)*
- Vaikeus löytää työpaikkoja
- Jokin muu riippuvuus kuin päihteet tai pelaaminen
- Epävarmuus palkkatyön tai opiskelun vaikutuksista sosiaaliturvaan
(esim. työmarkkinatuki tai toimeentulotuki)
- Elämän- tai arjenhallinnan ongelmat
- (riittävän suunnitelmallisuuden, säännöllisyyden tai tavoitteiden puuttuminen elämässä; esim. vaikeudet asioiden hoitamisessa ajallaan tai epäterveelliset elämäntavat)*
- Vähäiset tulot tai varattomuus
- Oma haluni tai motivaationi työllistyä
- Työn hakemiseen liittyvät vaikeudet esimerkiksi hakemuksissa tai haastatteluissa
- Fyysinen terveys
- (esim. liikkumista rajoittava sairaus tai vamma, huono kunto, voimattomuus, uupumus tms.)*
- Asunnottomuus
- Peliriippuvuus
(sisältäen myös tietokone- ja konsolipelit, ei ainoastaan uhkapelit)
- Velkaantuminen tai ulosotto

- Vähäiset tulot tai varattomuus
- Oma haluni tai motivaationi työllistyä
- Työn hakemiseen liittyvät vaikeudet esimerkiksi hakemuksissa tai haastatteluissa
- Fyysinen terveys
- (esim. liikkumista rajoittava sairaus tai vamma, huono kunto, voimattomuus, uupumus tms.)
- Asunnottomuus
- Peliriippuvuus
(sisältäen myös tietokone- ja konsolipelit, ei ainoastaan uhkapelit)
- Velkaantuminen tai ulosotto
- Työhön tarvittavan koulutuksen puuttuminen
- Jokin muu asia tai asiat- mitkä?
- En ole saanut apua työllistymiseen liittyviin ongelmiini kuntouttavassa työtoiminnassa.

Tässä voit vastata omin sanoin, millaista apua tai ratkaisuja olet saanut työllistymiseen liittyviin ongelmiin kuntouttavassa työtoiminnassa.

3. Onko kuntouttavaan työtoimintaan kuulunut...

- työtehtäviä, joita teet yhdessä muiden työtoiminnassa olevien kanssa?
- työtehtäviä, joita teet itsenäisesti tai pelkästään ohjaajan kanssa?
yksilöohjausta?
- (eli apua, neuvoja ja ohjausta esim. työnhakuun, asunnon etsimiseen, elämäntapoihin, koulutuksen löytämiseen ja siihen hakemiseen, virastoasiointiin, hakemusten täyttämiseen tai muihin sinulle tärkeisiin asioihin)
- ryhmätoimintaa?
(esim. keskustelu-, taide-, musiikki-, liikunta- tai käsityöryhmiä)

Mistä edellä mainituista asioista olet itse hyötynyt ja millä tavalla?

4. Onko tavoitteesi ollut päästä koulutukseen tai julkisiin työvoimapalveluihin, esimerkiksi palkkatuetuun työhön tai työkokeiluun? ***Mitä ovat julkiset työvoimapalvelut?**

Työvoimaviranomaisen tarjoamia julkisia työvoimapalveluja ovat palkkatuki, työnvälityspalvelut, aikuiskoulutus, työkokeilu, koulutuskokeilu, työttömyysetuudella tuettu omaehtoinen opiskelu ja henkilökohtainen ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalvelu.

Laki julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002):

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021295>

- Kyllä, tavoitteenani on ollut päästä koulutukseen tai työvoimapalveluihin.
- Ei, tavoitteenani ei ole ollut päästä koulutukseen tai työvoimapalveluihin.

5. Onko kuntouttava työtoiminta parantanut mahdollisuuksiasi päästä koulutukseen tai julkiseen työvoimapalveluun (jos se on ollut tavoitteena)?

Jos vastasit edelliseen kysymykseen "ei", jätä tämä tyhjäksi.

- Kyllä on.
- Ei ole.
- En osaa arvioida tätä.

6. Miten kuntouttava työtoiminta on parantanut mahdollisuuksiasi päästä koulutukseen tai julkiseen työvoimapalveluun?

- Olen saanut tietoa minulle sopivista koulutusvaihtoehdoista.
- Olen saanut tietoa minulle sopivista työkokeilupaikoista.
- Olen saanut tietoa minulle sopivasta oppisopimuskoulutuksesta.
- Olen saanut tietoa palkkatuesta tai minulle sopivista palkkatuetuista työpaikoista.
- Olen saanut apua koulutuksen tai palvelujen (esim. työkokeilu- tai palkkatukityöpaikan) löytämiseen tai niihin hakemiseen.
- Kuntouttavaan työtoimintaan on kuulunut tutustumiskäyntejä esim. kouluihin tai työpaikoille.
- Jollain muulla tavalla – miten?

7. Onko kuntouttava työtoiminta jollain tavalla vaikeuttanut työllistymistäsi tai heikentänyt hyvinvointiasi? Miten?

- Työnhaussa on reagoitu negatiivisesti siihen, että olen ollut kuntouttavassa työtoiminnassa.
- Kuntouttava työtoiminta on heikentänyt psyykkistä hyvinvointiani eli aiheuttanut esim. masentunutta mielialaa tai ahdistusta.
- Kuntouttava työtoiminta on heikentänyt itsetuntoani tai uskoa omaan kykyihini.
- Kuntouttava työtoiminta on vähentänyt haluani työllistyä tai opiskella.
- Kuntouttava työtoiminta on pahentanut fyysisten vammojeni tai sairauteni oireita.
- Kuntouttava työtoiminta on pahentanut mielenterveydellisiä oireitani.
- Kuntouttava työtoiminta on tuntunut nöyryyttävältä.

Jollain muulla tavalla
(Miten?)

Voit vastata tässä myös omin sanoin, miten kuntouttava työtoiminta on mielestäsi heikentänyt työllistymismahdollisuuksiasi tai hyvinvointiasi.

8. Muistatko tehneesi esim. sosiaalityöntekijän tai omaavallmentajan kanssa aktivointisuunnitelman tai monialaisen työllistymissuunnitelman ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista? *

- Kyllä muistan.
- En muista, tai en tiedä, mikä tällainen suunnitelma on.

9. Toitko esiin omia näkemyksiäsi tai toiveitasi kuntouttavasta työtoiminnasta ennen kuin se aloitettiin?

- Kerroin, minne haluan kuntouttavaan työtoimintaan.
- Kerroin omista tavoitteistani.
- Kerroin toiveeni kuntouttavan työtoiminnan sisällöstä.
(esim. ryhmätoimintaa, taidetta, eläinten kanssa toimimista tai tietynlaisia työtehtäviä)
- Kerroin erityisistä tarpeistani kuntouttavan työtoiminnan suhteen.
(esim. fyysiseen tai psyykkiseen terveyteen tai muihin haasteisiin liittyvät asiat)
- Osallistuin jollain muulla tavalla.
(Miten?)
- En osallistunut suunnitelman tekemiseen enkä kuntouttavan työtoiminnan aloittamisprosessiin.
- En muista, osallistuinko suunnitelman tekemiseen tai muutoin kuntouttavan työtoiminnan aloitusprosessiin.

10. Otettiinko toiveesi ja näkemyksesi huomioon aktivointisuunnitelman teossa tai muilla tavoin ennen kuin kuntouttava työtoiminta päätettiin aloittaa? *

- Kyllä otettiin.
- Ei otettu.
- En kertonut omia toiveitani tai näkemyksiäni.
- En muista tai muuten osaa sanoa.

Jos toiveitasi tai näkemyksiäsi kuntouttavasta työtoiminnasta ei aloitusvaiheessa otettu huomioon, miten se näkyi? Mitä asioita ei huomioitu, vaikka olit niistä sanonut? *

11. Halusitko itse kuntouttavaan työtoimintaan?

- Kyllä halusin.
- En halunnut.

12. Valitsitko itse paikan, jossa olit kuntouttavassa työtoiminnassa?

- Kyllä valitsin.
- En valinnut.

Jos valitsit itse paikan, jossa olet kuntouttavassa työtoiminnassa, niin mitkä asiat vaikuttivat valintaasi?

13. Onko sinulle kerrottu ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista, mitä etuuksia ja korvauksia sinulle osallistumisen perusteella kuuluu? *

- Kyllä, on kerrottu.
- Ei ole kerrottu.
- En muista tai muuten osaa sanoa.

14. Kuinka paljon kuntouttava työtoiminta on edistänyt työ- tai toimintakykyäsi? *

"Toimintakyky tarkoittaa ihmisen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista – työstä, opiskelusta, vapaa-ajasta ja harrastuksista, itsestä ja toisista huolehtimista – siinä ympäristössä, jossa hän elää." THL (<https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>)

Arvioi välillä 0 (ei ollenkaan) ja 10 (todella paljon) tai valitse numeroiden alla oleva vaihtoehto.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ei ollenkaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Todella paljon
☐ En osaa arvioida tätä.											

15. Mitkä asiat työ- tai toimintakyvyssäsi ovat kehittyneet kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksesta?

Arvioi yhdestä viiteen kehityksen määrä tai valitse "Ei ole kehittynyt ollenkaan" -vaihtoehto. Jos et osaa arvioida, jätä vastaus tyhjäksi.

	Ei ole kehittynyt ollenkaan.	1	2	3	4	5
Fyysinen eli kehon toimintakyky <i>(esim. työn tekeminen ja muu liikkuminen väsymättä, lihasvoima ja liikkumiskyky)</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psyykinen eli mielen toimintakyky <i>(esim. stressin sietäminen, tunteiden säätely ja positiivisen mielialan ylläpitäminen)</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kognitiivinen eli ajattelun toimintakyky <i>(kyky ajatella selkeästi ja ratkaista ongelmia, oppimiskyky, keskittymiskyky ja tärkeiden asioiden muistaminen)</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sosiaalinen toimintakyky <i>(kyky toimia yhteistyössä muiden ihmisten kanssa ja osallistua sosiaalisiin tilanteisiin)</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pitkäjänteisyys ja tavoitteellisuus <i>(kyky pyrkiä itsenäisesti ja tietoisesti tavoitteita kohti, vaikka se veisi paljon aikaa)</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Onko työ- tai toimintakyvyssäsi ollut jotain muuta kehitystä kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksesta?

16. Kuinka paljon kuntouttava työtoiminta on edistänyt elämänhallintaasi tai arjenhallintaasi? *

Elämän- ja arjenhallintaan kuuluu esimerkiksi säännöllinen ja tarpeeksi monipuolinen ruokailu, säännöllinen unirytm, terveyden kannalta riittävä liikunta, päihteidenkäytön hallinta, kodin siisteys ja henkilökohtainen hygienia, laskujen maksaminen ajallaan ja muu oman talouden hallinta.

Arvioi välillä 0 (ei ollenkaan) ja 10 (todella paljon) tai valitse numeroiden alla oleva vaihtoehto.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ei ollenkaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Todella paljon
☐ En osaa arvioida tätä.											

17. Mitkä asiat elämän- tai arjenhallinnassasi ovat korjaantuneet tai kehittyneet kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksesta?

(Vaihtoehdot ovat satunnaisessa järjestyksessä.)

- Unirytm
- Ruokavalio tai ruokailun säännöllisyys
- Kodin puhtaus tai järjestys
- Henkilökohtainen puhtaus ja siisteys
- Liikkuminen
- Päihteidenkäytön hallinta
- Raha-asioiden hoitaminen
- Jokin muu asia
(Mikä?)
- Kuntouttava työtoiminta ei ole vaikuttanut mihinkään näistä asioista.
- Minulla ei ole ollut työllistymiseen vaikuttavia elämän- tai arjenhallinnan haasteita.

18. Kuinka paljon kuntouttava työtoiminta on vahvistanut osallisuuttasi? *

Osallisuuteen kuuluu esimerkiksi kokemus siitä, että on osa yhteiskuntaa ja voi vaikuttaa yhteiskunnan asioihin tai ainakin omaan lähiympäristöön jollain tavalla itse. Osallisuutta on myös tunne siitä, että kuuluu johonkin yhteisöön ja kokemus yhteydestä muihin ihmisiin.

Arvioi välillä 0 (ei ollenkaan) ja 10 (todella paljon) tai valitse numeroiden alla oleva vaihtoehto.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ei ollenkaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Erittäin paljon
☐ En osaa arvioida tätä.											

19. Onko kuntouttava työtoiminta sovitettu yhteen muun tarvitsemasi tuen kanssa? Eli sellaisen tuen, jota et voi saada kuntouttavassa työtoiminnassa. *

Muuta tukea voivat olla esimerkiksi sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalvelut ja julkiset työvoimapalvelut eli kaikki muut palvelut, joiden tarkoitus on parantaa hyvinvointiasi ja mahdollisuuksiasi työllistyä tai opiskella.

- Kyllä.** Kuntouttavassa työtoiminnassa huomioitiin muu tarvitsemani tuki ja palvelut.
- Ei.** Kuntouttava työtoiminta vaikeutti muun tarvitsemani tuen tai palvelujen saamista.
- Tarkempi vastaus omin sanoin:
- En osaa arvioida tätä.

20. Onko kuntouttava työtoiminta mielestäsi räätälöity sinulle henkilökohtaisesti? Eli onko siinä huomioitu juuri sinun tarpeitasi – esimerkiksi osaamistasi, tavoitteitasi, toimintakykyäsi ja nykyisiä voimavarojasi? *

- Kyllä**
- Osittain**
- Ei millään tavalla**
- Tarkempi vastaus omin sanoin:
- En osaa arvioida tätä.

21. Saatko tarvitsemasi ohjauksen ja tuen kuntouttavassa työtoiminnassa? *

- Kyllä** saan.
- En** saa.
- Tarkempi vastaus omin sanoin:
- En osaa arvioida tätä.

22. Onko sinulla kuntouttavassa työtoiminnassa omaohjaaja? Tiedätkö, kuka ohjaajista hän on? *

- Kyllä**, minulla on omaohjaaja ja tiedän, kuka hän on.
- Ei**, minulla ei ole omaohjaajaa tai en tiedä, kuka hän on.

23. Millaisiin asioihin liittyvää ohjausta ja tukea tarvitset tällä hetkellä enemmän tai olisit tarvinnut aiemmin?

(Vaihtoehdot ovat satunnaisessa järjestyksessä.)

- Työhaastatteluissa toimiminen
- Elämäntavat ja terveys
- Työtoiminnan tehtävät
- Minulle sopivan ammatin tai alan löytäminen
- Talousasioiden selvittäminen
(laskut, velkaantuminen, ulosotto tms.)
- Sosiaaliset tilanteet työtoiminnassa
(ryhmiin osallistuminen ja yhteistyö muiden kanssa)
- Työelämän säännöt
(mitä työnantajat odottavat, miten työpaikoilla yleensä toimitaan, mitä täytyy osata jne.)
- Viranomais- ja virastoasioiden hoitaminen
(hakemukset, lomakkeet, verkkopalvelujen käyttö tms.)
- Opiskelupaikan löytäminen tai kouluun hakeminen
- Työnhaku
(työhakemusten tai CV:n tekeminen, työpaikkojen etsiminen tms.)
- Sosiaaliset vaikeudet
(keinoja siihen, miten sinun olisi helpompaa toimia sosiaalisissa tilanteissa)
- Jokin muu asia
(Mikä?)

24. Onko kuntouttava työtoiminta sinulle mielekästä? Onko sillä siis jokin järjevä tarkoitus ja merkitys sinulle, vai tuntuuko se turhalta tai merkityksettömältä? *

- Kyllä**, koen kuntouttavan työtoiminnan mielekkäänä.
- Ei**, en koe kuntouttavaa työtoimintaa mielekkäänä.
- En osaa sanoa.

25. Onko kuntouttavassa työtoiminnassa jotain liian vaativaa?

Eli niin vaativaa tai vaikeaa, että se on vähentänyt kuntouttavan työtoiminnan hyötyä, estänyt tavoitteiden toteutumisen tai heikentänyt tilannettasi jollain tavalla.

- En ymmärrä työtehtävien ohjeita.
- Työtehtävät ovat minulle fyysisesti liian raskaita.
- Työtehtävät ovat aiheuttaneet kipua tai pahentaneet jo olemassa olevia kipuja.
- En osaa tehdä työtehtäviä.
- Sosiaaliset tilanteet ovat liian haastavia.

Kuntouttavan työtoiminnan ympäristö tai työtilat
(Mikä asiat?)

- Ohjaajat ovat liian ankaria tai vaativia.
- Kuntouttava työtoiminta alkaa liian aikaisin aamulla.

Jokin muu asia
(Mikä?)

Tässä voit kertoa omin sanoin tarkemmin kuntouttavan työtoiminnan liiasta vaativuudesta tai lisätä tarkennuksia. Voit myös kertoa, miten työtoiminnan liika vaativuus on vaikuttanut sinuun.

26. Pitäisikö kuntouttavassa työtoiminnassa olla jotain vaativampaa, jotta se paremmin tukisi työllistymistäsi tai muita tavoitteitasi?

Eli jos koet tarvitsevasi enemmän haastetta kuntouttavassa työtoiminnassa, millaista haastetta tarvitset?

- Enemmän uusien taitojen opettelua
- Aikaisempi aloitus aamulla
- Enemmän työtoimintapäiviä
- Fyysisesti raskaampia työtehtäviä
- Enemmän sosiaalisten tilanteiden harjoittelua
- Ohjaajien pitäisi vaatia minulta enemmän tavoitteellisuutta
(esim. työnhakuun tai opintojen aloittamiseen liittyvien asioiden suorittamista tai "mukavuusalueesi" ulkopuolelle menemistä)
- Älyllisesti vaativampia tehtäviä
- Pidemmät työtoiminta-ajat

Enemmän jonkin tietyn asian opettelua tai harjoittelua
(Minkä?)

Tässä voit kertoa omin sanoin kuntouttavan työtoiminnan liian vähästä vaativuudesta tai lisätä tarkennuksia.

27. Onko kuntouttava työtoiminta jollain tavalla loukannut uskonnollista tai eettistä vakaumustasi, eli oletko joutunut kuntouttavassa työtoiminnassa toimimaan arvojesi vastaisesti? *

Ei ole loukannut.

Kyllä, on loukannut.
(Millä tavalla?)

28. Mitkä asiat ovat olleet sinulle kuntouttavassa työtoiminnassa hyödyksi työllistymisen, koulutuksen saamisen, työ- ja toimintakyvyn tai elämän- ja arjenhallinnan kannalta?

- Työtehtävät
- Ryhmät tai muut sosiaaliset tilanteet
- Yksilöohjaus
- En ole hyötynyt mistään näistä asioista.

29. Onko kuntouttavassa työtoiminnassa ollut joitain tiettyjä asioita, jotka ovat tukeneet työllistymistäsi erityisen paljon?

30. Oliko kuntouttavassa työtoiminnassa jotain sellaista, mikä erityisen paljon edisti työkykyäsi, toimintakykyäsi, elämänhallintaasi tai arjenhallintaasi?

31. Tähän voit vielä kirjoittaa täysin avoimesti mistä tahansa kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin liittyvästä asiasta. Esim. mitä pitäisi olla enemmän tai vähemmän, jotta kuntouttava työtoiminta tukisi kyselyssä mainittuja tavoitteita?

Kiitos todella paljon, että olet vastannut tähän kyselyyn! Tarkista vielä vastauksesi ja lähetä ne alla olevasta lähetä-napista.

Tallenna ja jatka myöhemmin

- Haluan lähettää vastaukseni ja hyväksyn, että niitä voidaan käyttää nimettömänä opinnäytetyössä.*

Liite 2. Kyselyn mukana toimitettu saate palveluntuottajille

Kyselytutkimus ja saatekirje
Tavoitteiden toteutuminen kuntouttavassa työtoiminnassa

Joonas Suomalainen
Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK
joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi

SAATEKIRJE PALVELUNTUOTTAJILLE

Hei!

Tämä saatekirje on tarkoitettu palveluntuottajille, jotka tuottavat kuntouttavaa työtoimintaa Kanta-Hämeen hyvinvointialueella. **Saatekirjeen mukana on tullut tiedote, jossa on linkki Webropol-kyselyyn nimeltä Tavoitteiden toteutuminen kuntouttavassa työtoiminnassa.** Sama tiedote on tämän tiedoston toisella sivulla. Toivon, että teillä on mahdollisuus välittää tiedote asiakkailenne mahdollisimman pian – toiveenani olisi **30.9.2023 mennessä**, mutta voi jakaa vielä tämän jälkeenkin. Tarkemmat tiedot alempana.

Kysely on osa sosionomin ammattikorkeakoulututkintoni opinnäytetyötä, jonka tarkoitus on selvittää, missä määrin kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet toteutuvat asiakkaiden näkökulmasta.

Tavoitteilla tarkoitetaan kyselyssä ja opinnäytetyössä laissa ja hyvinvointialueen palvelusetelisääntökirjassa määriteltyjä tavoitteita. Asiakkaalla tarkoitetaan palvelun käyttäjää eli kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvaa henkilöä.

Kyselyssä ei vertailla palveluntuottajia, eikä opinnäytetyössä muutenkaan arvioida yksittäisten palveluntuottajien toimintaa. Vastaajia kehoitetaan olemaan mainitsematta vastauksissaan yksilöitävää tietoa, johon kuuluu myös palveluntuottajan tai sen työntekijöiden nimet sekä muut tunnistettavat tiedot, eikä tällaista tietoa tule missään tapauksessa lopulliseen opinnäytetyöhön.

- **Kyselylinkki ja tiedote jaetaan asiakkaille, joiden kuntouttava työtoiminta on kestänyt vähintään 2 kuukautta.**
- **Mahdollisille vastaajille tulostetaan ja jaetaan tämän saatekirjeen mukana tullut tiedote, joka on otsikoitu "KYSELY JA TIEDOTE VASTAAJILLE". Sama tiedote on myös tämän tiedoston toisella sivulla.**
 - Kyselylinkin voi kuitenkin myös jakaa asiakkaalle tekstiviestillä, viestisovelluksen kautta tai sähköpostitse.
- Kyselyyn vastaamisen on oltava asiakkaalle täysin **vapaaehtoista**.
- Asiakas voi vastata kyselyyn kuntouttavassa työtoiminnassa työtoimintapäivän aikana, mutta vastaamisen on oltava tällöinkin vapaaehtoista, eli se ei voi olla varsinaisesti työtehtävä.
- Jos asiakas ei osaa tehdä kyselyä tai kysymyksissä on jotain epäselvää, asiakasta tietenkin saa ohjeistaa. **Ohjeistaessa tulee kuitenkin varoa vaikuttamasta asiakkaan vastauksiin.**

Kysely kannattaa tehdä tietokoneella. Sen voi tehdä myös muilla älylaitteilla, mutta kysymykset ja vastausvaihtoehdot näkyvät tietokoneen ruudulta selkeimmin. Valitettavasti kyselyä ei ole mahdollista tehdä paperiversiona. Jos asiakas haluaa vastata kyselyyn, muttei omista tietokonetta, tutkimuksen kannalta ei ole estettä sille, että hän käyttää toimipisteenne asiakaskäytössä olevia tietokoneita.

Kyselyn voi tallentaa kesken vastaamisen, ja sitä voi palata jatkamaan myöhemmin jatkamislinkin kautta.

Jos asiakas antaa sähköpostiosoitteensa tallentaessaan kyselyn, se tallentuu salattuna Webropolin järjestelmään yksinomaan linkin lähettämistä varten – ei asiakkaan vastauksiin.

Seuraavalla sivulla on vastaajille tarkoitettu tiedote ja linkki kyselyyn, mutta tulostettava tiedote on toimitettu teille myös erikseen. Kyselylinkki löytyy myös molempien sivujen vasemmasta alalaidasta. Minuun voi olla yhteydessä sähköpostitse mistä tahansa kyselyyn liittyvästä asiasta!

Joonas Suomalainen, sosionomiopiskelija
Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK
joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi

1/2

<https://link.webropol.com/s/kuntouttava>

Liite 3. Tiedote vastaajille

Kyselytutkimus ja saatekirje
Tavoitteiden toteutuminen kuntouttavassa työtoiminnassa

Joonas Suomalainen
Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK
joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi

KYSELY JA TIEDOTE VASTAAJILLE

Hei!

Sinua on pyydetty vastaamaan kyselyyn, jonka tarkoituksena on selvittää, miten kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet toteutuvat työtoimintaan osallistuvien henkilöiden näkökulmasta.

Kysely on osa sosionomin ammattikorkeakoulututkintoni opinnäytetyötä.

Vastaamalla kyselyyn annat suostumukseksi käyttää vastauksiasi opinnäytetyössäni

niin, että sinua ei ole mahdollista tunnistaa niistä millään tavalla. **Vastaaminen on vapaaehtoista.**

Pääset kyselyyn tällä linkillä tai QR-koodilla:

<https://link.webropol.com/s/kuntouttava>

Kysely on täysin anonymi eli nimetön.

Vastauksiasi ei yhdistetä kyselyn tuloksissa mihinkään henkilötietoihisi, eikä kyselylomakkeeseen tallennu henkilötietojasi kuten nimeäsi, osoitettasi tai henkilötunnustasi. Vastauksesi eivät vaikuta tukiisi, oikeuksiisi tai viranomaisten tekemiin päätöksiin henkilökohtaisissa asioissasi. Kyselyn tuloksiin ei tallennu sähköpostiosoitettasi, vaikka antaisit sen jatkaaksesi vastaamista myöhemmin.

Sinut on valittu vastaamaan tähän kyselyyn, koska olet ollut vähintään kaksi kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa Kanta-Hämeen hyvinvointialueella. Toivon, että koet voitavasi vastata avoimesti. Mielipiteesi ja näkemyksesi kuntouttavasta työtoiminnasta ovat tärkeitä. Kokemuksiesi perusteella kuntouttavaa työtoimintaa voidaan kehittää niin, että siitä on osallistujille enemmän hyötyä.

Ethän kirjoita vastauksiin omia tai muiden ihmisten henkilötietoja tai muuta sellaista, josta joku tietty henkilö olisi tunnistettavissa. Voit kertoa kokemuksistasi muuten täysin vapaasti. Voit myös kertoa ilman tunnistettavia tietoja esimerkiksi ohjaajien tai muiden kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden henkilöiden toiminnasta, jos se liittyy kyselyn kysymyksiin. Sinun ei kuitenkaan tarvitse pelätä, että tunnistettavia tietoja jäisi vahingossa vastauksiisi. Tällaiset tiedot poistetaan vastauksista.

Minuun voit olla yhteydessä sähköpostitse, jos sinulla on kysyttävää tai kommentoitavaa tästä kyselystä: joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi Yksityisyytesi turvaksi pyydän, ettet lähetä minulle henkilötietojasi, mitään kuvausta henkilökohtaisesta elämäntilanteestasi tai mitään muuta sellaista tietoa, mistä sinut tai jonkun muun henkilön voisi tunnistaa.

Kiitos, että autat kyselyyn vastaamalla opinnäytetyöni valmistumisessa ja kerrot mielipiteesi!

Joonas Suomalainen, sosionomiopiskelija
Hämeen ammattikorkeakoulu HAMK
joonas.an.suomalainen@student.hamk.fi

<https://link.webropol.com/s/kuntouttava>

Liite 4. Aineistonhallinnan suunnitelma

Opinnäytetyön nimi: Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet ja niiden toteutuminen asiakasnäkökulmasta

Opinnäytetyön tekijä: Joonas Suomalainen

1 Aineistonhankinnan menetelmät ja aineiston muoto

Opinnäytetyön tutkimusaineisto sisältää tekstiä, numeerista tietoa ja taulukoita. Aineisto koostuu valmiista aineistoista kuten aiemmista tutkimuksista, tietokirjallisuudesta ja tilastoista sekä kyselyn tuloksista. Kyselyaineisto on tarkoitus kerätä sähköisesti Webropol-palvelussa tehdyllä kyselylomakkeella Kanta-Hämeen hyvinvointialueen järjestämän kuntouttavan työtoiminnan asiakkailta, jotka ovat olleet kuntouttavassa työtoiminnassa vähintään kaksi kuukautta kyselyn jakamisen aikaan.

Tutkimuksessa ei kerätä, eikä tutkimuksen aikana ole tarkoitus käsitellä, arkaluonteista tietoa. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista ja vastaaja on anonymi. Tutkija ei saa kyselyyn osallistuvien kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden henkilö- tai yhteystietoja. Hyvinvointialue lähettää kyselyn linkin asiakkaille parhaaksi katsomallaan tavalla.

2 Aineistojen säilytys opinnäytetyöprosessin aikana

Opinnäytetyön aineistoa säilytetään opiskelijan henkilökohtaisen tietokoneen kovalevyllä, Hämeen ammattikorkeakoulun opiskelijalle rekisteröimässä Microsoft OneDrive -pilvipalvelussa, johon opiskelija pääsee opiskelijatunnuksilla, sekä opiskelijatunnuksiin kytketyn Webropol-tilin pilvitallennustilassa. Aineistoa pääsee käsittelemään ainoastaan opiskelija itse. Kyselyaineistossa ei kerätä henkilötietoja, ja lisäksi tarvittaessa opinnäytetyöprosessin aikana käsiteltävä kyselyaineisto anonymisoidaan, mikäli vastaaja on itse antanut avoimissa vastauksissa arkaluonteista tietoa. Ainoastaan kyselyaineiston anonymisoitua versiota säilytetään Webropol-pilvipalvelun ulkopuolella yllä mainituin tavoin.

3 Aineistojen käsittely opinnäytetyön valmistuttua

Opinnäytetyön aineisto luovutetaan Kanta-Hämeen hyvinvointialueen käyttöön sopimuksen mukaisesti. Alkuperäistä aineistoa säilytetään opinnäytetyön hyväksymispäivästä lähtien

yhden vuoden ajan tulosten varmentamista varten opiskelijan henkilökohtaisen, salanasuojatun tietokoneen kovalevyllä. Säilytettävästä aineistosta poistetaan avoimiin vastauksiin mahdollisesti kirjoitetut omat tai toisen henkilön henkilötiedot.

Aineistoa saatetaan jatkoanalysoida opinnäytetyöprosessin jälkeen opinnäytetyösopimuksen mukaisesti. Aineiston jatkokäyttöoikeuksista informoidaan tutkittavia, ja jatkokäyttöön pyydetään tutkimukseen osallistumisen yhteydessä lupa tutkittavilta.